

ШИФР «РИЗИК ЛЕГАЛІЗАЦІЇ»

ТЕМА РОБОТИ

**ДЕТІНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ НА ОСНОВІ УПРАВЛІННЯ
БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ
ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ**

ЗМІСТ

	С.
Вступ	3
1 Сутність банківських ризиків легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, їх класифікація та взаємозв'язок із типовими ризиками банку	5
2 Система управління банківськими ризиками ЛДОЗШ в контексті детінізації національної економіки	10
3 Оцінка зовнішніх ризиків ЛДОЗШ, в Україні	16
4 Організація системи управління ризиками легалізації в АТ КБ «Приватбанк»	23
Висновки	29
Список використаних джерел	31
Додаток А Підходи до визначення сутності банківських ризиків ЛДОЗШ....	38
Додаток Б Класифікація ризиків ЛДОЗШ в банку	40
Додаток В Перелік зон підвищеного ризику ЛДОЗШ в розрізі видів ризику..	41
Додаток Г Наслідки реалізації банківських ризиків ЛДОЗШ.....	42
Додаток Д Стратегії управління ризиками ЛДОЗШ	43
Додаток Е Система управління ризиками ЛДОЗШ у банк	44
Додаток Ж Динаміка грошових агрегатів та підозрілих операцій	45
Додаток К Організація ризик-менеджменту у сфері ПВК/ФТ у АТ КБ «Приватбанк».....	46
Додаток Л Проблеми реалізації ризик-орієнтованого підходу	47
Додаток М Довідка про впровадження	48
Додаток Н Стаття	49

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку нашої країни відбувається трансформація економіки, що призводить до змін, в тому числі і негативних – збільшується кількість грошей кримінального походження. Перед власниками незаконно отриманих коштів постає питання як провести їх легалізацію, і основним гравцем в цій схемі стає банк [33]. Тому, управління банківськими ризиками легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом необхідно вважати важливим напрямом реалізації політики детінізації національної економіки. Необхідність забезпечення стабільного функціонування національної економіки та банківської системи, недостатня теоретична та практична опрацьованість питань управління ризиками, що виникають в діяльності банківської установи в сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, а також наявність маловивчених та дискусійних питань обумовлюють актуальність теми дослідження.

Вивчення сутності банківських ризиків легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом (далі – ЛДОЗШ), джерел їх виникнення та управління ризиками здійснювали такі науковці як І. Воробйова [12], А. О. Бойко [11], С. О. Дмитров [15], С. Є. Ковалева [23], О. В. Кузьменко [26], Т. Медвідь [14], Є. Ю. Мордань [33], П. Ревєнкова [42], М. Худокормової [50], В. Р. Краліч [25], І. Б. Семеген [12], М. Каратаєв [20], О. В. Уткіна [49] та інші. Незважаючи на наявність численних публікацій присвячених дослідженню особливостей функціонування вітчизняних банківських установ у сфері протидії відмиванню злочинних доходів приділяється мало уваги. Зокрема, дискусійними залишаються питання щодо джерел та наслідків реалізації ризиків ЛДОЗШ в банківських установах, потребує вдосконалення понятійний апарат та інструментарій управління ризиками ЛДОЗШ в умовах тінізації національної економіки.

Метою наукової роботи є обґрунтування теоретико-методичних засад побудови та реалізації системи управління банківськими ризиками легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом в контексті детінізації національної економіки.

Досягнення поставленої мети зумовило вирішення наступних завдань:

- узагальнити сутність поняття банківських ризиків ЛДОЗШ, навести їх класифікацію та виявити взаємозв'язок із типовими ризиками банку;
- вивчити теоретичні та практичні основи система управління банківськими ризиками ЛДОЗШ в контексті детінізації національної економіки;
- провести оцінку зовнішніх ризиків легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в Україні;
- оцінити ефективність організації системи управління ризиками ЛДОЗШ в АТ КБ «Приватбанк» та виявити проблемні аспекти.

Об'єктом наукової роботи є процес управління ризиками ЛДОЗШ, у банках України, в умовах впливу тіньової економіки.

Предметом наукової роботи є теоретичні та практичні аспекти реалізації системи управління ризиками ЛДОЗШ, у банках України, в контексті детінізації національної економіки.

Характер поставлених завдань і системний підхід до їх вирішення визначили використання в роботі таких методів дослідження: зіставлення і порівняння, угруповання і класифікації, аналізу і синтезу, наукового узагальнення, графічного та табличного аналізу.

Інформаційною базою дослідження слугували розробки міжнародних організацій, нормативні та інформаційно - аналітичні матеріали Національного банку України, Державної служби фінансового моніторингу України, наукові праці в сфері ПЛД/ФТ, зокрема статті у періодичних виданнях, дисертаційні дослідження, матеріали науково-практичних конференцій і семінарів, монографії, а також офіційні сайти АТ КБ «Приватбанк», інформаційні ресурси мережі Інтернет.

1 СУТНІСТЬ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІЗ ТИПОВИМИ РИЗИКАМИ БАНКУ

Найбільш значущими суб'єктами первинного фінансового моніторингу, в чій обов'язки входить виявлення операцій по легалізації злочинних доходів і повідомлення про них в Державну службу фінансового моніторингу України, є банки. Це універсальна категорія фінансових установ, яка здійснює практично всі види фінансових операцій. Більшість схем легалізації доходів пов'язані саме з банками. Тому основну роботу з організації системи виявлення та попередження фактів легалізації злочинних доходів законодавець покладає на банки [32].

Для більш повного аналізу основних теоретичних положень розглянемо підходи науковці щодо трактування сутності поняття ризиків ЛДОЗШ у банках (табл. А.1). Враховуючи особливість та природу виникнення ризиків ЛДОЗШ в банках будемо вважати такі поняття як ризик залучення банку до процесів відмивання грошей та ризик використання банків у процесах відмивання грошей синонімічними. Також, терміни «відмивання» і «легалізація» можуть вживатися як взаємозамінні поняття.

С. О. Дмитров, О. В. Меренкова та інші [15] вважають досліджуване поняття «збірним» явищем, і розглядають можливість виникнення ризиків ЛДОЗШ через проведення сумнівних трансакцій або через порушення вимог чинного законодавства. Вважаємо, наведений перелік визначених факторів, що провокують реалізацію досліджуваних ризиків є недостатнім для опису даного явища.

Такі автори, як П. Ревенкова, О. Дудка, О. Вороніна та М. Каратаєва [42] джерелом походження ризиків легалізації визначають банківську діяльність в цілому, вказуючи, що рівень ризиків варіюється в залежності від видів діяльності та окремих операцій клієнтів. Однак, варто відмітити, що такий чинник, як банківські послуги і продукти, сам по собі не впливає на ризики легалізації, а

можуть впливати на його рівень тільки в сукупності з чинником «клієнти» або «внутрішнє середовище». Правильною є думка авторів щодо розгляду даного поняття з позиції отримання збитків, про те вони не розглядають причини, що провокують банки бути залученими в злочинні схеми з відмивання грошей.

С. Є. Ковалева [23] концентрує свою увагу на причинах виникнення ризиків легалізації доходів у банку і не говорить про причинно-наслідкові зв'язки під час реалізації даних видів ризиків. Натомість, І. Воробйова [12] та В. Р. Краліч [25] роблять акцент на потенційних збитках, які несе фінансова установа через участь в операціях щодо відмивання грошей. С. Дмитров та Т. Медвідь [44] вивчають ризики в контексті використання саме послуг банку для протиправних дій, а О. О. Глущенко та І. Б. Семеген [12] характеризують ризик лише з позиції виявлення підозрілих операцій. Проте, на ризики використання банківської установи з метою відмивання грошей впливає рівень привабливості не лише конкретно обраної фінансової установи, але й особливості зовнішнього середовища.

Отже, більшість науковців ризики ЛДОЗШ розглядають фрагментарно, концентруючи увагу лише на окремих його аспектах, або на причинах їх виникнення, або на наслідках їх реалізації, що дуже звужує розуміння сутності даного поняття.

На наш погляд, О. В. Уткіна [49] найбільш вдало сформулировала поняття ризиків ЛДОЗШ у банку, акцентуючи увагу на причинах виникнення ризиків, характеру їх прояву та основних недоліках системи фінансового моніторингу. Саме це поняття буде використане нами в ході дослідження.

Для формування ефективної системи управляти ризиками ЛДОЗШ необхідно дослідити фактори, що провокують виникнення таких ризиків у банку. Найбільш розповсюджена класифікація факторів за сферою виникнення ризиків ЛДОЗШ, за якою їх поділяють на фактори внутрішнього та зовнішнього середовища (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Характеристика зовнішніх та внутрішніх факторів виникнення ризиків ЛДОЗШ [5, 12, 13, 14, 15, 45, 49]

Зовнішні фактори	Внутрішні фактори
Соціально-економічні: рівень тіньової економіки; рівень корупції; кримінальна діяльність; ризик інфляцій; недовіра населення до фінансової системи країни - ризик, пов'язаний з рівнем фінансової грамотності населення.	Організаційні: ризики, пов'язані із кадровою політикою; управлінські ризики; структура власності та власники банку; недостатній контроль вищого керівництва.
Географічні: заборона на економічні відносини з іноземними державами; держави з етнічними і політичними конфліктами; країни з активним сепаратистським рухом; країни, які підтримують тероризм.	Фінансові: ризик втрати платоспроможності; ризик зниження фінансової стійкості; погіршення фінансового стану клієнтів або партнерів.
	Інформаційні: ризик втрати конфіденційної інформації; ризики, пов'язані із недостовірною інформацією; ризики, пов'язані із нестачею інформації.
	Технологічні: рівень автоматизації діяльності банку; використання новітніх, інформаційних технологій для проведення фінансових операцій; недосконалість систем безпеки установ.

Зовнішні фактори ризику не залежать від діяльності конкретної банківської установи, вони обумовлені змінами в соціально-економічній, політичній та фінансовій сферах. Відповідно, банку складно на них впливати та практично неможливо контролювати. У результаті зовнішні ризики повністю перекладаються на кредитну установу, що веде до втрати нею частини активів.

Внутрішні фактори ризику виникають в середовищі функціонування самої банківської установи, виникнення яких обумовлені перш за все недосконалою внутрішньобанківською системою фінансового моніторингу. Такі фактори ризику підлягають контролю і впливу з боку керівництва банку, як результат повинні бути зведені до нуля.

Для побудови ефективної системи управління, необхідно дослідити об'єкт управління, конкретизуючи складові ризиків ЛДОЗШ. Найбільш повно класифікація банківських ризиків ЛДОЗШ розроблена О. В. Уткіною [49] на основі аналізу існуючих в науковій літературі [12, 25, 42, 45] видів зазначеного ризику. Класифікація банківських ризиків ЛДОЗШ представлена на рисунку Б.1. Детально вивчимо найбільш розповсюджені види ризиків, що розглядаються науковцями.

Ризик клієнта пов'язаний із понесенням фінансових втрат банку у разі встановлення ділових відносин із клієнтом без належної перевірки його документів, структури власності клієнта, ділової, професійної чи особистої діяльності.

Ризик країни – це ризик пов'язаний із співпрацею банків з клієнтами, які проживають або зареєстровані як юридична особа на території держави, що має економічні, соціальні, правові чи політичні передумови щодо високої ймовірності реалізації ризику відмивання коштів.

Ризик продукту/послуг – це ризик, який притаманний деяким банківським продуктам або послугам, що нести в собі загрозу використання їх з метою відмивання коштів; ризик впровадження нового банківського продукту/послуги; ризик, пов'язаний із керівництвом та персоналом банку; ризик, пов'язаний із недосконалістю інформаційно-технологічного забезпечення банку; ризик, пов'язаний із змінами в законодавстві та безпековою ситуацією в країні [49].

Переліз зон підвищеного ризику в сфері ЛДОЗШ у розрізі розглянутих видів ризику наведені у додатку В.

Переважає більшість науковців характеризують появу ризиків ЛДОЗШ як взаємозв'язок з іншими типовими ризиками банку (рис. 1.1).

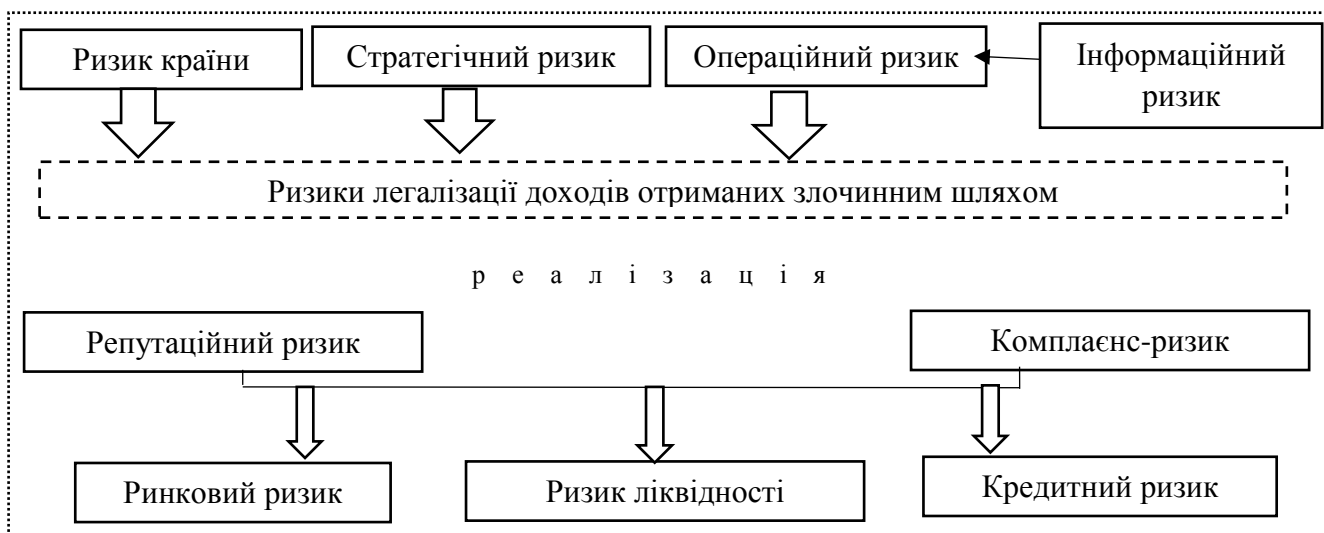

Рисунок 1.1 –Взаємозв'язок ризиків ЛДОЗШ і типових банківських ризиків [22,49]

Ризик країни виникає у випадках, коли клієнт банку зареєстрований в одній з держав, щодо яких застосовуються міжнародні санкції, спеціальні економічні заходи і які не беруть участі в міжнародному співробітництві у сфері ПВК/ФТ [3].

Стратегічний ризик може проявитися у разі прийняття керівництвом банку рішення про інтенсивність нарощування клієнтської бази без проведення належних перевірочних процедур щодо репутації компанії і її засновників, відповідно існує висока ймовірність прийняття на обслуговування клієнтів, які мають намір використовувати розрахункові рахунки в цілях ЛДОЗШ.

Реалізація операційного ризику є одним з факторів ризиків ЛДОЗШ. Проявами операційного ризику в області ПВК/ФТ є ненавмисні дії (бездіяльності) персоналу, технічні збої автоматизованих систем і бізнес-процесів, що можуть спричинити прийняття в кредитну організацію на обслуговування клієнтів, які здійснюють протиправну діяльність або проводять підозрілих операцій через банк.

Додатково слід зазначити, що в разі виявлення в діяльності банківської установи вищевказаних порушень до адміністративної відповідальності можуть бути притягнуті посадові особи. До них можуть бути застосовані такі заходи адміністративного впливу, як попередження і штраф.

Джерелами комплаєнс-ризиків, який виникає внаслідок як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, можуть стати встановлені факти порушень у функціонуванні внутрішньої системи антилегалізаційного контролю в банках, які спричинили за собою відмивання злочинних доходів. Публікація такої інформації на офіційному сайті регулятора, в свою чергу, призведе до виникнення ризику втрати ділової репутації. Фінансові інститути та інвестори можуть розцінити факт таких публікацій як інформацію про серйозні порушення і недоліки системи внутрішнього антилегалізаційного контролю, що, в свою чергу, призведе до збільшення вартості запозичень на ринку позичкового капіталу (кредитний ризик). Масовий відтік вкладників і корпоративних клієнтів, які перебувають на розрахунково-касовому обслуговуванні, а також негайне пред'явлення

кредиторами миттєвого виконання банком своїх зобов'язань неминуче вплинуть на стан ліквідності кредитної організації [7].

Важливою складовою усіх банківських ризиків є категорія «наслідки». Проникнення в банківську систему коштів, що мають незаконне походження, становить серйозну загрозу її стійкості і стабільності, оскільки різко підвищує ймовірність виникнення ряду інших ризиків притаманних банківській діяльності, які згодом проявляються у вигляді фінансових втрат (рис. Г.1).

На підставі викладеного можна зробити висновок про те, що діяльність комерційного банку в сфері протидії ЛДОЗШ, схильна до сукупності взаємопов'язаних ризиків, для мінімізації яких банки повинні виробити комплекс заходів спрямованих на усунення джерел їх виникнення. Для цих цілей ефективна система управління ризиками ЛДОЗШ повинна будуватися одночасно на основі міжнародних стандартів і вимог українського законодавства та відображати сучасні особливості та об'єктивні зміни зовнішнього середовища функціонування банку. Ефективне управління банківськими ризиками ЛДОЗШ сприяє проведенню політики детінізації національної економіки.

2 СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ ЛДОЗШ В КОНТЕКСТІ ДЕТІНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Перш ніж розглядати систему управління банківськими ризиками ЛДОЗШ, варто уточнити сутність категорії «управління ризиками ЛДОЗШ». Наявні трактування в економічній літературі даного поняття представлені в таблиці А.2.

Узагальнивши розглянуті визначення, під управлінням банківськими ризиками ЛДОЗШ будемо розуміти сукупність аналітичних, організаційно-економічних, фінансових та інших заходів, спрямованих на своєчасне виявлення, аналіз, оцінку, попередження та контроль ризиків, що виникають при наданні послуг клієнтам, діяльність і операції яких відносяться до категорії сумнівних, а

також на мінімізацію можливих негативних наслідків ризику відмивання коштів для банківської установи [51].

Зокрема до заходів мінімізації можуть належати: запит додаткових документів, їх аналіз, відмова від укладення договору банківського рахунку (вкладу), відмова у виконанні розпорядження клієнта про здійснення операції та ін. У загальних рисах управління ризиками ЛДЗОЗШ полягає в прийнятті відповідних заходів протидії відмиванню коштів для зниження або зменшення оціненого ступеня ризику до нижчого або прийняттого рівня.

Побудова ефективної системи управління банківськими ризиками ЛДЗОЗШ сприятиме детінізації національної економіки. Така система управління повинна базуватися на принципах представлених в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Принципи управління ризиками ЛДЗОЗШ у банку [49]

Принцип	Сутність
Адаптованість	обрані підходи з управління ризиком легалізації повинні відповідати рівню ризику зовнішнього та внутрішнього середовища
Оперативність та інформованість	полягає у швидкому реагуванні, своєчасній підготовці та поданні інформації Спеціально уповноваженому органу про підозрілі фінансові операції
Безперервність та комплексність	управління ризиками - безперервний процес прийняття рішень, що здійснюється на всіх рівнях управління за рахунок взаємодії всіх підрозділів банку
Конфіденційність	полягає у збереженні конфіденційності відомостей про внутрішні документи банку, розроблені в цілях ПВК/ФТ; документи, рахунки та вклади клієнтів
Обачність	полягає у дотриманні умов належної ідентифікації, верифікації клієнта (принцип „знай свого клієнта”)
Динамічність	наявність та аналіз накопиченого досвіду у сфері ПВК/ФТ повинен використовуватись для навчання та постійного вдосконалення процесу управління ризиком легалізації

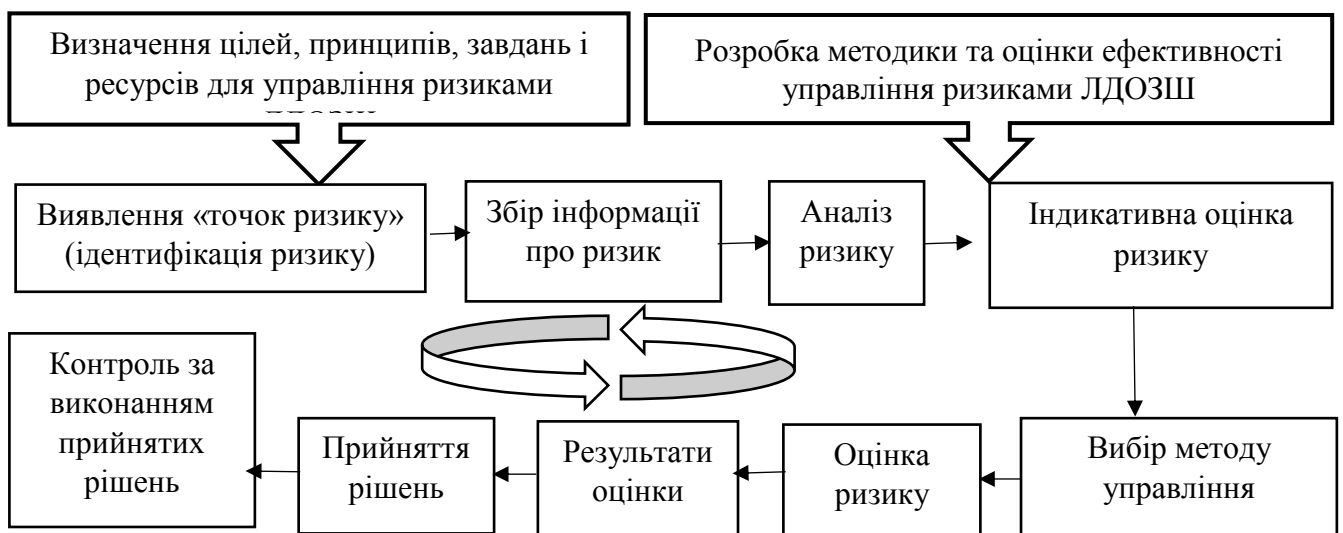
Оцінці та управлінню ризиками відмивання злочинних доходів в останні роки приділяється велика увага з боку міжнародних організацій, зокрема Financial Action Task Force on Money Laundering (далі – FATF). Рекомендацій FATF, стосуються оцінки ризиків, пов’язаних з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму та поширення зброї масового знищення, і реалізація ризик-орієнтованого підходу,

який впроваджується в практику національних антилегалізаційних систем і дозволяє компетентним органам і кредитно-фінансовим установам застосовувати такі заходи запобігання або обмеження ВК/ФТ, які будуть сумірні з оціненим ризиком. Це дозволяє розподіляти ресурси найбільш ефективним чином і знизити витрати на здійснення фінансового моніторингу в цілях ПВК/ФТ[21].

Відповідно до Положення НБУ [40] банківська установа повинна розробити програму управління ризиком ЛДОЗШ, яка повинна містити методику виявлення та оцінки ризику; порядок присвоєння та терміни перегляду рівня ризику; порядок обліку і фіксування результатів оцінки рівня ризику.

При цьому єдиної затвердженої методики оцінки ризиків ЛДОЗШ для кредитних організацій немає. Кожен банк розробляє її самостійно на основі законодавчих актів, нормативних документів Державної служби фінансового моніторингу України, Національного банку України, рекомендацій FATF, і з урахуванням власних особливостей діяльності, що створює для банку певні труднощі в здійсненні даного напрямку роботи.

Етапи управління ризиками ЛДОЗШ в банківській установі представлений на рисунку 2.1.

Рисунк 2.1 – Етапи управління банківськими ризиками ЛДОЗШ [51]

Розглянемо кожен елемент більш детально. Відповідальність за організацію системи внутрішнього контролю з метою ПВК/ФТ та системи управління ризиком залучення банку в зазначені процеси лежить на керівнику банку. Запорукою ефективного функціонування такої системи є незалежність даного напрямку від інших напрямків діяльності банку [29]. Керівництво банку визначає цілі, принципи, завдання і ресурси для управління ризиками ЛДОЗШ.

Підрозділом внутрішнього контролю розробляється стратегія управління ризиком залучення банку в процеси легалізації злочинних доходів, яка включає набір правил, на основі яких приймаються рішення і способи вибору варіанта цих рішень. Ризикові стратегії банку охарактеризовані в таблиці Д.1.

Політика банку з управління ризиками ЛДОЗШ повинна передбачати моніторинг відкритих ризикових позицій і управління негативними відхиленнями в траєкторії їх проходження. До таких механізмів відносяться методики оцінки зацікавленості банку у відносинах з клієнтом з урахуванням ризику залучення в зазначені процеси, а також політика банку по роботі з клієнтами, віднесених до групи високого ризику. Підхід, заснований на оцінці ризику, повинен враховувати, що загроза відмивання доходів різна в залежності від категорії клієнта, від використання ним банківських продуктів / послуг і способів їх надання.

На етапі оцінки ризику банк самостійно обирає найбільш прийнятний метод оцінки ризиків ЛДОЗШ, який відповідає розміру та ресурсній базі банку. Наявні методи оцінки ризиків ЛДОЗШ представлені на рисунку 2.2.

Результати, отримані в ході розрахунків параметрів ризику, в обов'язковому порядку повинні знайти відображення в конкретних діях підрозділів по роботі з клієнтами. Ризик проведення клієнтом підозрілих операцій повинен безпосередньо впливати на прийняття управлінських рішень при розробці стратегії подальшої співпраці з клієнтом і визначенні параметрів такої співпраці.

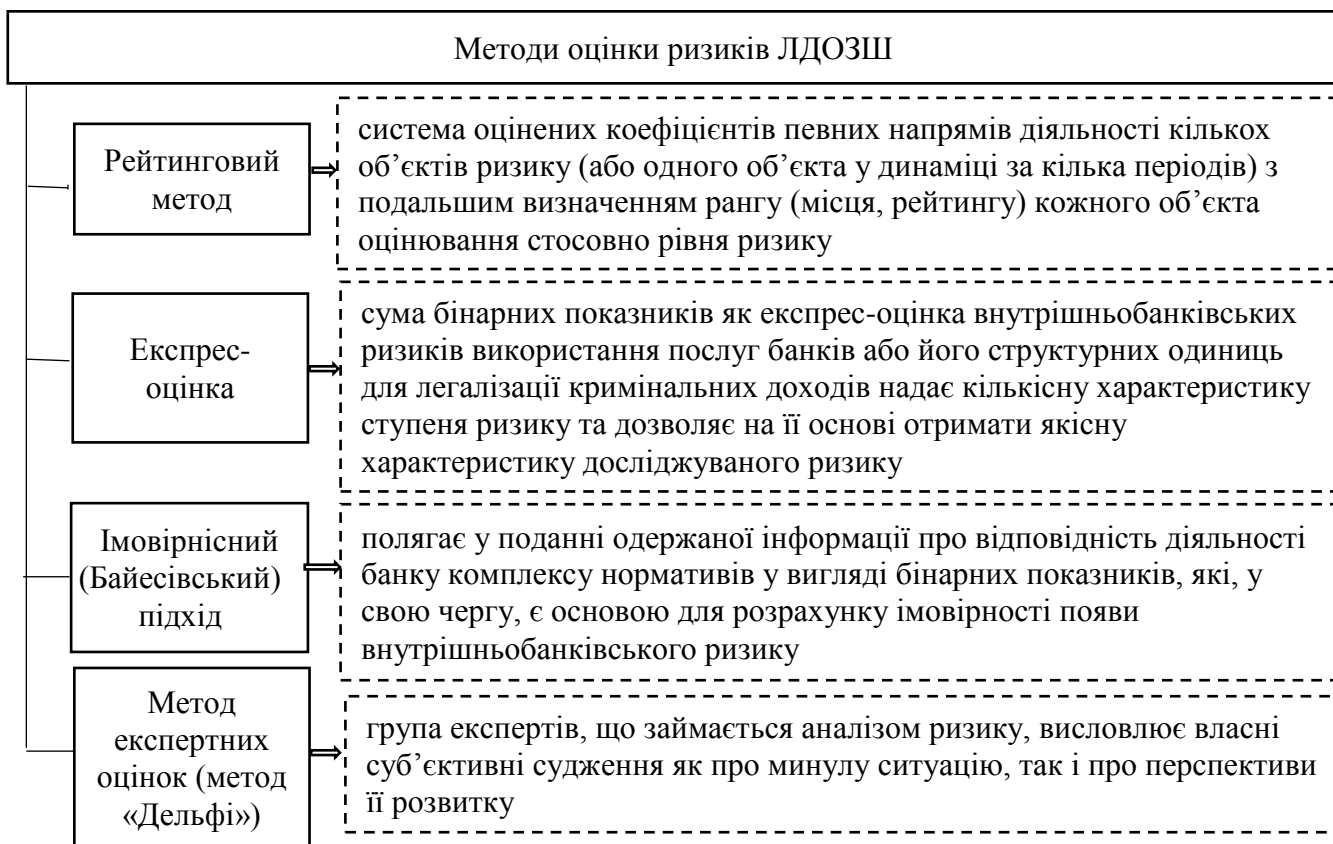

Рисунок 2.2 – Методи оцінки ризиків ЛДОЗШ [15, 49]

Всі дані, отримані в ході ідентифікації та вивчення клієнта, повинні бути занесені в електронну анкету, до якої співробітники матимуть постійний доступ в оперативному режимі, що свідчить про необхідність інформаційного забезпечення процесу управління ризиком залучення банку в процеси відмивання грошей.

Після завершення процедури оцінки ризику перед керівництвом банку стоїть питання щодо обрання ефективних адміністративних методів їх управління. У банківській практиці виділяють два основні методи:

- метод уникнення ризику, що полягає у відмові банком від встановлення договірних відносин і надання послуг «сумнівним» клієнтам, а також проведення операцій клієнтів, щодо яких є достатньо підстав вважати, що метою їх проведення є легалізація злочинних доходів;

– метод трансферту (передачі) ризику. Банки не мають права відмовити клієнту в проведенні операції, тому в цілях мінімізації ризику може бути використаний метод трансферту (передачі) ризику, основу якого складає принцип інформування уповноваженого органу про всі операції, які формально містять критерії підозрливості, знімаючи з себе відповідальність за дії своїх клієнтів [7].

Окрім адміністративних методів використовуватися економічні, які передбачають розробку і реалізацію такої політики банку, основу якої складають механізми економічного впливу на рівень прийнятих ризиків і нейтралізація наслідків ризиків шляхом створення резервів. Економічні методи реалізуються через створення резервів для компенсації можливих збитків або через встановлення лімітів на параметри проведених операцій або обсяги прийнятих ризиків [51].

Також можна виділити окрему групу методів впливу на ризик банку, до яких відносяться навчання і підготовка персоналу банку і отримання державних гарантій. Вибір конкретних методів управління ризиками залежить від досвіду керівника та можливостей банку.

На останньому етапі процесу управління слід визначити набір параметрів, які могли б об'єктивно відобразити фактичну реалізацію підрозділами стратегії управління ризиками ЛДОЗШ і правил внутрішнього контролю з метою ПВК/ФТ. Такі дані можуть бути отримані на основі аналізу діяльності банку шляхом здійснення процедур внутрішнього контролю та проведення незалежного аудиту.

У цілому управління банківськими ризиками ЛДОЗШ є динамічним і безперервним процесом. Жодна програма не може виявити всі банківські операції, спрямовані на відмивання коштів. В даний час безперервно вигидають нові способи обходу банківських програм по виявленню незаконних операцій, і тільки добре налагоджена система по ПВК/ФТ в кредитних організаціях, яка повинна знаходитися в безперервному розвитку і враховувати всі особливості сучасного банківського бізнесу, здатна істотно мінімізувати ризики, пов'язані з ЛДОЗШ.

З урахуванням вищевикладеного, сформуємо систему управління банківськими ризиками ЛДОЗШ, яка представлена на рисунку Е.1. Ефективна реалізація розробленої системи з високою часткою ймовірності гарантує захист банку від ризику і дозволяє обмежити можливі фінансові наслідки прояву цих ризиків, сприяючи підвищенню стабільності та надійності комерційного банку, а також не допустити потрапляння злочинних доходів і засобів, призначених для підтримки тероризму, в фінансовий і інші сектори економіки, тим самим забезпечуючи економічну безпеку держави.

3 ОЦІНКА ЗОВНІШНІХ РИЗИКІВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, В УКРАЇНІ

Базуючись на звіті «Про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму» [19], нами були виділені зовнішні чинники, що провокують виникнення банківського ризиків ЛДОЗШ. До таких чинників можна віднести: політичний ризик, рівень корупції, рівень тіньової економіки, значний обсяг готівки, офшоризація національної економіки та інші.

Політичний ризик – це ризик негативного впливу владних структур на суб'єктів економіки через сформований нестабільний режим в країні. Наявність високого рівня політичного ризику в Україні істотно впливає на рівень економічного ризику, а одним із яскравих прикладів прояву економічного ризику можна назвати ризик легалізації (відмивання) злочинних доходів [49].

Всесвітній банк на щорічній основі розраховує так звані Міжнародні індикатори управління (Worldwide Governance Indicators) [4]. Серед переліку індикаторів є два, що характеризують рівень політичного ризику країн світу. Перший індикатор, який ми обрали для аналізу якості державного управління, називається «політична стабільність та відсутність насильства», другий –

«ефективність уряду». Всі індикатори виражені у відсотках, відповідно до методики розрахунку 100% означає найкращу позитивну оцінку, а 0% – найгірший показник. Показники якості державного управління за період 2010-2019 років представлено на рисунку 3.1.

Рисунок 3.1 – Показники якості державного управління в Україні за період 2010-2019 роки [4]

Аналіз представлених даних, свідчить про досить низький рівень політичної стабільності в Україні, оскільки динаміка відповідного показника має низхідний характер та дуже низькі значення за останні шість років. У 2010 році показник складав 45,5%, а в 2019 році – 8,57%. Значний спад показника прослідковується з 2014 року, що пояснюється початком військових дій на сході України, анексією Криму та зміною влади в країні. Показник рівня ефективності уряду має позитивну динаміку, проте його значення теж є низьким, що свідчить про неефективну роботу органів державної влади щодо реалізації внутрішньої політики в країні. За аналізований період значення показника зросло з 24,4 % у 2010 році до 39,9% у 2019 році.

До основних національних ризиків також відносять високий рівень корупції. За даними міжнародної організації Transparency International [3], яка щороку розраховує та публікує «Індекс сприйняття корупції», рівень корупції в Україні є високим (рис. 3.2).

Так, у 2019 році Україна отримала 30 балів із 100, та зайняла 126 місце із 180 досліджуваних країн. Такий результат на два бали гірший ніж в попередньому році (30 балів) та на шість позицію нижче (120 місце у 2018 році).

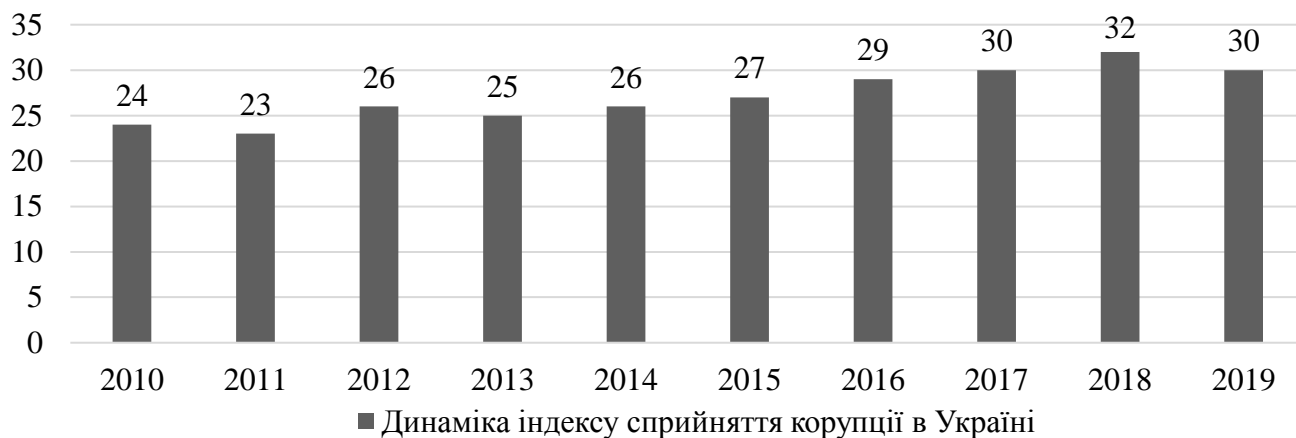

Рисунок 3.2 – Рівень сприйняття корупції в Україні за період 2010-2019 років [3]

Низький рівень індексу сприйняття корупції в Україні пояснюється тим, що починаючи з 2017 року фактично відбувається згортання процесу реформ і боротьби з корупцією, влада активно намагається обмежити незалежність антикорупційних органів, затягує запуск Вищого антикорупційного суду, створює штучні законодавчі обмеження. Як наслідок – політична заангажованість Національного агентства з питань запобігання корупції, провальна судова реформа та загалом відсутність реформ в органах правопорядку.

Особливої уваги заслуговує – фактор тіньової економіки. Мінекономіки України здійснює оцінку рівня тіньової економіки розраховуючи інтегральний показник рівня тіньової економіки України (рис. 3.3).

Протягом 2014-2019 років динаміка інтегрального показника рівня тіньової економіки України мала позитивну тенденцію, проте рівень тінізації національної економіки є занадто високий і складає третину ВВП країни. Погіршення показника на початку 2020 року спричинене поширенням негативних наслідків пандемії

COVID19, запровадженням карантинних заходів і зниженням рівня реального ВВП. Особливо негативні тенденції вплинули на бізнес, які отримали значні збитки від запровадження карантинних заходів. Так, працюючи в умовах невизначеності, підприємства змушені зменшувати ризики втрати ресурсів, ділову та інвестиційну активності.

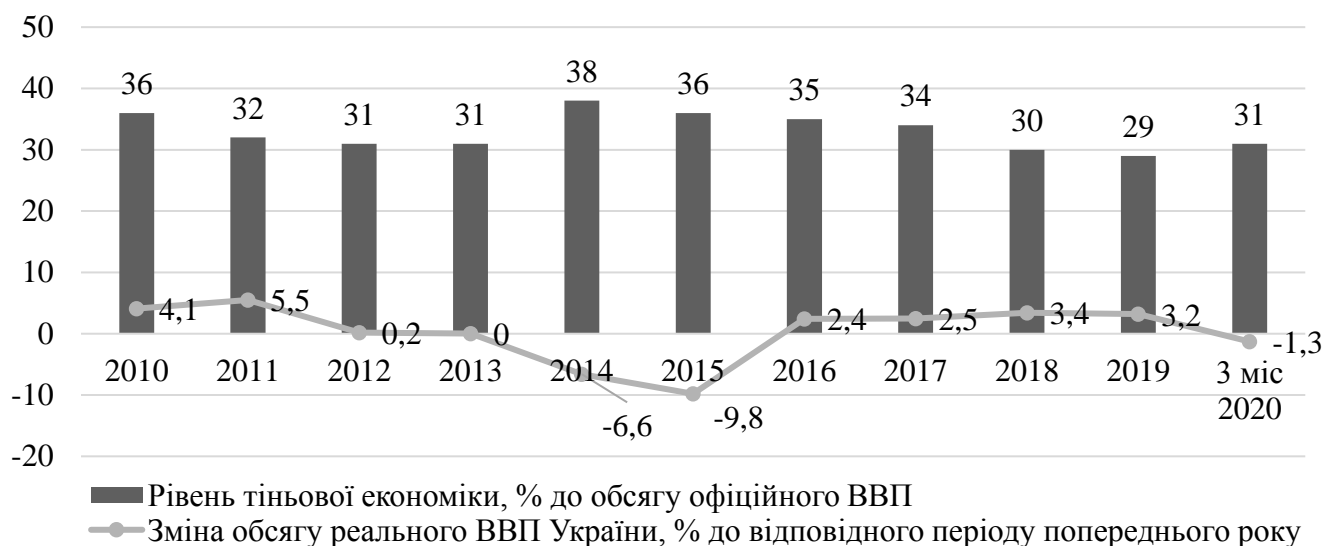

Рисунок 3.3 – Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні [46]

За дослідженнями Київського міжнародного інституту соціології рівень тіньової економіки України у 2018 році склав 47,2 % від загального обсягу ВВП, тобто майже половина економіки країни знаходиться в тіні [31, 16]. Одним з найнебезпечніших наслідків розвитку тіньової економіки є підвищення уразливості фінансової системи до використання її злочинцями для відмивання «брудних» коштів [30].

Великий обсяг готівки є найсуттєвішим чинником породження найбільш руйнівного явища в суспільстві – тіньової економіки. Оплата за допомогою готівки полегшує участь в тіньовій економіці, оскільки готівкові кошти дуже складно відстежувати, відповідно легко приховувати і не декларувати.

Аналіз динаміки грошових агрегатів України (табл Ж.1) за останні 10 років засвідчив постійне зростання обсягу готівкових коштів, частка яких у загальній грошовій масі коливається в межах 26-30%.

Станом на серпень 2020 року обсяг готівки склав 470 млрд. грн, що на 22 % більше порівняно із груднем 2019 року, і становить 28 %, майже третина, всієї грошової маси України. Показник М1 складав приблизно 54% всієї грошової маси в Україні, тобто це той обсяг грошей, який реально обслуговує сферу товарообігу і ця маса грошей реально виконує функції засобу обігу та платежу в країні.

Розвиток безготівкових розрахунків сприяє зниженню попиту на готівку. Рівень проникнення безготівкових розрахунків в Україні залишається низьким. Обслуговування угод у безготівковій формі, здійснюється в основному з використанням банківських пластикових карток (рис. 3.4).

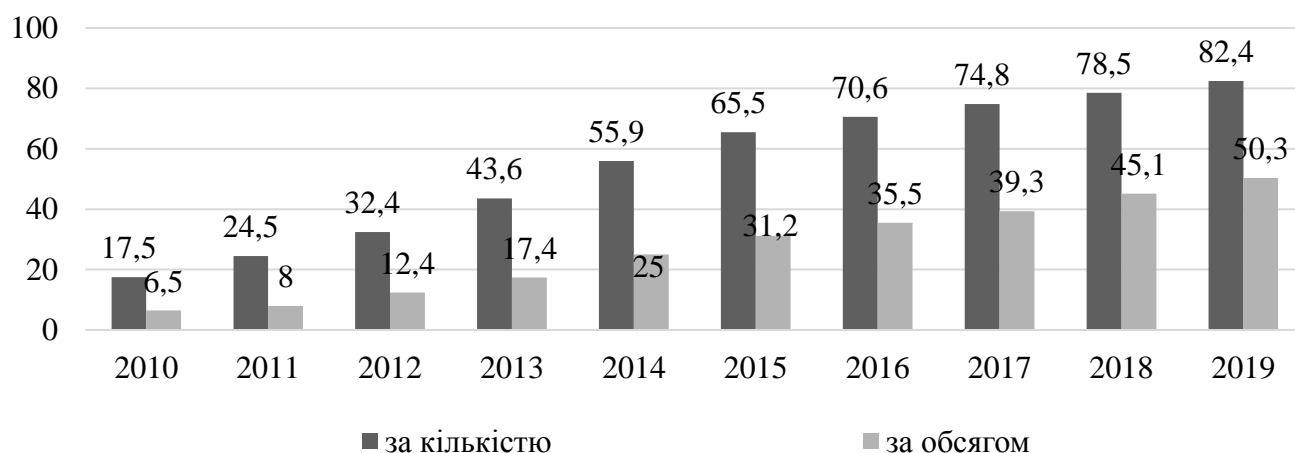

Рисунок 3.4 – Частка безготівкових операцій від усіх операцій, здійснених із використанням платіжних карток, % [44]

Протягом 2010-2019 років частка безготівкових розрахунків у обсязі операцій із використанням платіжних карток суттєво зростає. Середні темпи приросту їх частки за кількістю склали 7,2%, а за обсягом – 4,9%. Зокрема, у 2019 році обсяг безготівкових операцій з використанням платіжних карток склав 1798,3 млрд грн (50,3% від усіх операцій з картками), що на 38,6% більше ніж у 2018 році, а

кількість досягла 4167,1 млн шт. (82,4% від усіх операцій з картками), що на 35,6% більше, якщо порівняти з попереднім періодом.

Важливим фактором також є офшоризація національної економіки. Офшори – це спосіб виведення нелегальних, перш за все корупційних, доходів із країни. До основних причини популярності офшорів слід віднести можливість ухилення від податків всередині країни, зниження ризиків і спрощення судового захисту своїх інтересів та виведення капіталу (рис. 3.5).

Рисунок 3.5 – Сумарний обсяг чистого іллегального фінансового відтоку з України, млн USD [19]

За даними Global Financial Integrity, протягом 2010-2018 років сума нелегальних фінансових потоків з України складала 127,158 млрд.дол.США, при цьому втрати бюджету від несплати податку на прибуток становлять понад 20 млрд USD [19]. У середньому виводилися кошти в еквіваленті 10,6% ВВП на рік. Найбільший обсяг капіталу було вивезено в 2011-2013 роках. Найбільш розповсюдженими типовими схемами відмивання коштів в таких випадках є псевдоекспорт або псевдоімпорт, експорт та/або імпорт по завищених та/або по занижених цінах. Отже, зважаючи на певні зрушення в процесах протидії тіньовому виведенню коштів, існуюча антикорупційна та детінізаційна політика не охоплює

всіх аспектів та специфіки процесів незаконного виведення коштів, всього різноманіття застосовуваних схем та каналів тінізації економіки.

Окрім розгляду зовнішніх факторів, що провокують виникнення банківських ризиків ЛДОЗШ, варто здійснити аналіз структури найбільш розповсюджених предикативних злочинів в Україні (рис. 3.6). Предикатний злочин – це суспільно небезпечне протиправне діяння, що передує легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом [38].

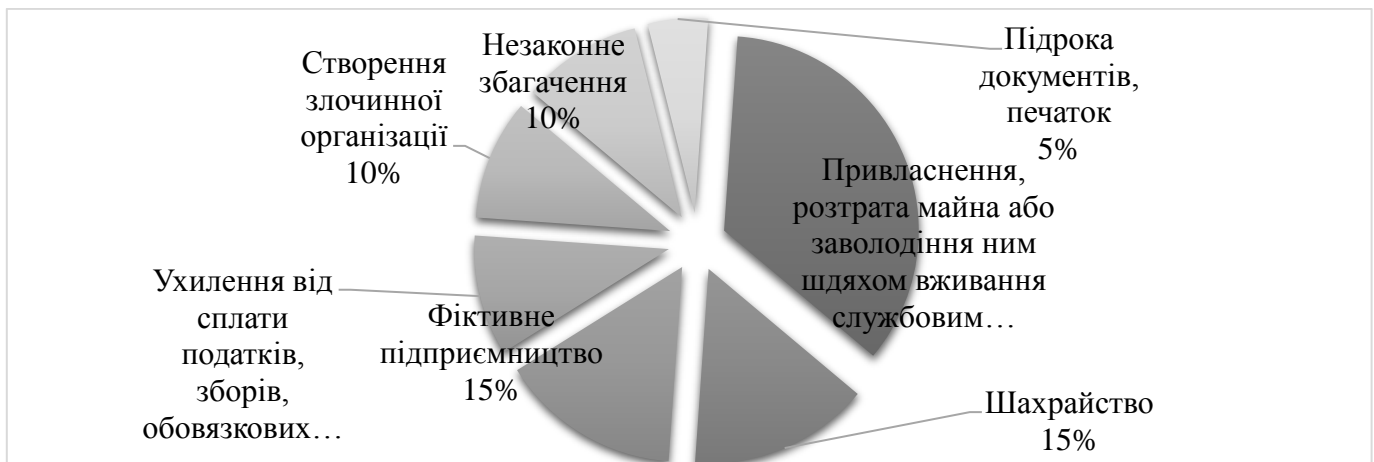

Рисунок 3.6 – Структура предикатних злочинів в Україні, пов'язаних з відмиванням коштів станом на 01.01.2019 [19]

За даними Дежрфінмоніторингу найбільша кількість предикатних злочинів пов'язана із привласнення, розтратою майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (35%), шахрайство (15%), фіктивне підприємництво (15%). Можна зробити висновок, що в Україні джерелами виникнення нелегальних грошових потоків є не кримінальна сфера (наркотики, зброя, проституція), а злочинні дії, пов'язані із зловживанням службовим становищем, шахрайством та фіктивним підприємством.

У ході проведення типологічних досліджень ДСФМУ визначено, що з кожним роком схеми з відмивання злочинних коштів стають складнішими із залученням великою кількістю учасників та фінансових посередників. Зважаючи на

банкоцентричність фінансової системи України, варто особливу увагу приділяти діяльності банків у сфері ПВК/ФТ. Саме від банківських установ надходить найбільша частка повідомлень про підозрілі фінансові операції (табл. Ж.2).

За останні сім років кількість повідомлень про підозрілі фінансові операції надіслані банківськими установами зросла в 12 разів, а небанківськими – в 3 рази. Найбільший приріст кількості повідомлень припадає на 2015 рік, що пояснюється політичною нестабільністю в країні та військовими діями. У 2019 році завдяки банкам взято на облік 99,04% від загальної кількості повідомлень про фінансові операції [43]. При цьому, частка помилок у повідомленнях отриманих ДСФМУ у 2019 році про фінансові операції складала лише 0,06% від загальної кількості.

Розподіл взятих на облік у 2019 році повідомлень в розрізі ознак фінансового моніторингу є наступним: за ознаками обов'язкового моніторингу – 96,986%; за ознаками внутрішнього моніторингу – 2,521%; за ознаками обов'язкового та внутрішнього моніторингу – 0,489%; фінансові операції, що надійшли на запит щодо відстеження (моніторингу) фінансових операцій – 0,004% [43].

Отже, здійснений аналіз зовнішніх ризиків, що зумовлюють виникнення банківських ризиків ЛДОЗП, свідчить про зростаючі масштаби негативних наслідків впливу відмивання незаконно отриманих доходів для національної економіки. Відповідно, головним завданням на сьогодні є розробка дієвої національної політики детінізації, в тому числі за участю банків, яка буде запобігати або мінімізувати вищезазначені загрози.

4 ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ В АТ КБ «ПРИВАТБАНК»

Керуючись Постановою Правління НБУ від 19.05.2020 року №65 «Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу» [40] та Наказом Міністерства фінансів України від 08.07.2016 № 584 [39] «Про

затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення», та іншими нормативними документами банк повинен забезпечити належну організацію внутрішньобанківської системи ПВК/ФТ та здійснення первинного фінансового моніторингу. Метою побудови такої системи є:

- дотримання вимог національного законодавства у сфері ПВК/ФТ;
- здатність визначати фінансові операції, які є підозрілими та інформувати про них спеціально уповноважені органи;
- не допустити використання банківських послуг/продуктів для проведення клієнтами фінансових операцій з метою ВК/ФТ [40].

Аналіз сайтів та річних звітів провідних банків України засвідчив, що у більшості випадків ризику ЛДОЗШ не розглядаються як окремий вид ризику, а є частиною основних фінансових ризиків.

Для аналізу було обрано банк, який на офіційній сторінці має інформацію щодо реалізації системи фінансового моніторингу в банку та проведення заходів у сфері запобігання виникненню ризиків ЛДОЗШ. Так, розглянемо як реалізується система управління ризиками ЛДОЗШ в АТ КБ «Приватбанк».

АТ КБ «Приватбанк» – державний банк та лідер на ринку банківських послуг. Рішенням Правління банку затверджено документ «Політика у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [37] у якому зазначені: організаційні моменти внутрішньобанківської системи та функціонування внутрішнього контролю щодо ПВК/ФТ; визначені показники ризик – апетиту – це прийнятний рівень ризику у сфері ПВК/ФТ, який банк може прийняти, після вжиття заходів з його управління; основні вимоги до внутрішньобанківських документів; санкційна політика та інше.

Документ затверджено у вересні 2020 року з урахуванням нових вимог НБУ щодо здійснення банками фінансового моніторингу прийнятих в травні 2020 року,

тому він суттєво відмінний від попередньої редакції. Основні завдання АТ КБ «Приватбанк» у сфері ПВК/ФТ та внутрішні документи наведені на рисунку К.1.

Основними завданнями АТ КБ «Приватбанк» у сфері ПВК/ФТ є:

– недопущення використання його послуг з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення (ПВК/ФТ);

– протидія будь-якій іншій діяльності, що передує або сприяє відмиванню коштів, одержаних злочинним шляхом; фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (ПВК/ФТ) [34].

Керівництво банку вважає, що попереджуванні дії та використання усіх можливих шляхів, методів та способів для уникнення можливостей бути втягнутим у сумнівні або незаконні операції своїх клієнтів є найефективнішим засобом ПВК/ФТ. Відповідно, система управління ризиками ЛДОЗШ реалізується із застосуванням ризик-орієнтованого підходу, який застосовується на постійній основі та передбачає виявлення, ідентифікацію, оцінку всіх наявних та потенційних ризиків ВК/ФТ, притаманних діяльності Банку та його клієнтам, та передбачає своєчасне розроблення та удосконалення заходів з управління ризиками ЛДОЗШ, їх мінімізацію.

В організаційній структурі АТ КБ «Приватбанк» створюється окремий спеціальний підрозділ з ПВК/ФТ, що очолює керівник, який підзвітний Наглядовій раді Банку. Кандидатура керівника підрозділу погоджується з НБУ.

На постійній основі функціонує колегіальний орган – Комітет з питань комплаєнс та фінансової безпеки, який здійснює розгляд проблемних і нагальних питань щодо існуючої внутрішньобанківської системи ПВК/ФТ.

Новизною затвердженої Політики банку є розроблена трьохрівнева організаційна структура в сфері ПВК/ФТ, яка розподіляє функції та обов'язки з питань ПВК/ФТ між трьома лініями захисту (рис. 4.1). Саме ця модель використовується у більшості зарубіжних країн, вона наочно демонструє

взаємозв'язок кадрової, контрольної та інформаційної складової ризик-менеджменту.

Перша лінія захисту	бізнес-підрозділи та підрозділи підтримки Банку, які безпосередньо ініціюють, здійснюють проведення заходів захисту, приймають ризики ПВК/ФТ в процесі своєї діяльності та несуть відповідальність за поточне управління цими ризиками, здійснюють заходи з контролю за функціонуванням системи захисту
Друга лінія захисту	підрозділ внутрішнього аудиту Банку, який здійснює незалежну оцінку ефективності діяльності I та II ліній захисту та загальну оцінку ефективності системи управління ризиками у сфері ПВК/ФТ.
Третя лінія захисту	окремий структурний підрозділ з ПВК/ФТ, підпорядкований відповідальному працівнику та підрозділ за дотриманням норм (комплаєнс), які забезпечують впевненість керівників Банку, що впроваджені I та II лінією заходи захисту забезпечують дотримання вимог та функціонують належним чином

Рисунок 4.1 – Організація ризик-менеджменту у сфері ПВК/ФТ у АТ КБ «Приватбанк» [37]

Також варто додати, що банком визначено п'ять компонентів системи внутрішнього контролю з питань ПВК/ФТ, які функціонують на всіх організаційних рівнях у взаємоінтегрований спосіб, що передбачає використання результату будь-якого компонента під час виконання інших заходів контролю. До таких компонентів відносять: контрольне середовище ПВК/ФТ; управління ризиками ПВК/ФТ; контрольна діяльність/контрольні процедури з питань ПВК/ФТ; контроль за інформаційними потоками та комунікаціями з питань ПВК/ФТ; моніторинг ефективності системи внутрішнього контролю Банку з питань ПВК/ФТ [37].

АТ КБ «Приватбанк» має затверджену Антикорупційну програму [6]. Банк керується принципом «нульової толерантності» до будь-яких проявів незаконної або злочинної діяльності осіб, з якими установа вступила в ділові відносини та яким надає банківські або інші послуги. Політика «нульової толерантності» передбачає визначення максимально можливих за законом обмежень і санкцій навіть за незначні правопорушення з метою усунення небажаної поведінки як

співробітниками банку, так і діловими партнерами, органами державної та місцевої влади [6].

Керівництво банку з метою дотримання комплаєнс-культури на всіх організаційних рівнях створює необхідну атмосферу *tone at the top*.

Для дотримання норм і умов, що регулюють питання санкцій, АТ КБ «Приватбанк» розробив Санкційну політику, яка покликана забезпечити мінімізацію ризиків уникнення обмежень, встановлених спеціальними санкціями та унеможлиблює використання продуктів, послуг для ВК/ФТ або здійснення операцій, які мають на меті сприяти уникненню санкцій. Під санкціями Банк розуміє заходи, вжиті державою Україна та іншими національними урядами, міжурядовими органами, які прагнуть змінити поведінку та/або дії іноземної держави, іноземної юридичної чи фізичної особи, інших суб'єктів, які створюють реальні та/або потенційні загрози інтересам, безпеці, суверенітету і територіальній цілісності країн, сприяють терористичній діяльності та/або порушують права і свободи людини і громадянина, інтереси суспільства та держави, призводять до окупації території, експропріації чи обмеження права власності, завдання майнових втрат, створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами належних їм прав і свобод [37].

Протягом 2019-2020 років службою фінмоніторингу АТ КБ «Приватбанк» було заблоковано проведення фінансових операцій, що є такими, які можна віднести до незаконних, загальним обсягом більше 880 млн грн. Переважна більшість заблокованих операцій – є схемні операції з легалізації грошей та операції з незаконним переведенням коштів у готівку [34].

Банк на регулярній основі, не рідше одного разу на рік, проводить навчання співробітників банку, які мають справу в своїй роботі з ризиками.

Дуже важливим аспектом є те, що банк приділяють значну увагу політиці «Знай свого клієнта». Для банків оцінка свого клієнта на наявність в його діяльності ознак проведення сумнівних операцій є значущим моментом для управління

ризиками ЛДОЗШ, який, виходячи із законодавства в сфері протидії легалізації незаконно отриманих доходів, можна визначити як ризик надання правомірного вигляду володінню, користуванню або розпорядженню грошовими засоби або їх власності, отримані в результаті здійснення неправомірних дій.

Отже, програма управління ризиками ЛДОЗШ в кожній конкретній банківській установі відображена в правилах внутрішнього контролю. Даний документ регламентує діяльність суб'єктів банківського сектора з протидії вищезначених ризиків і містить опис прийнятих ними заходів і процедур, пов'язаних з управлінням цими ризиками. Банки постійно удосконалюють внутрішньобанківську системи ПВК/ФТ приводячи її у відповідність до законодавчих вимогам, міжнародних стандартів та викликів сучасності.

Протягом 2019 році Національним банком України застосовано до фінустанов заходи впливу за порушення законодавства у сфері фінансового моніторингу у вигляді попереджень та штрафних санкцій на суму 51 млрд грн., що в тричі менше порівняно з попереднім роком. У переважній більшості, підставою накладання штрафів є проведення банками ризикових фінансових операцій з видачі готівкових коштів групі фізичних осіб-клієнтів банку, характер та наслідки таких фінансових операцій дають підстави вважати, що вони можуть бути пов'язані, зокрема, з легалізацією кримінальних доходів, переведенням безготівкових коштів у готівку, здійсненням фіктивного підприємництва, уникненням оподаткування [30, 36].

На основі аналізу існуючої банківської практики можна визначити проблеми, що виникають при реалізації ризик-орієнтованого підходу в банківських установах в цілях ПВК/ФТ, які представлені на рисунку Л.1.

Отже, успішна реалізація програми управління ризиками ЛДОЗШ можлива при наявності в банківській установі ефективної системи внутрішнього контролю. Управління ризиками ЛДОЗШ є важливим завданням для будь-якого банку, оскільки є невід'ємною частиною реалізації стратегії, досягнення бізнес-цілей та умовою успішної реалізації політики детінізації національної економіки.

ВИСНОВКИ

Негативна тенденція щодо зростання частки тіньового ринку актуалізує питання щодо виявлення операцій з легалізація доходів, отриманих незаконним шляхом. Переважна більшість таких операцій здійснюється за участю банків, тому створення ефективної системи щодо виявлення та попередження фактів легалізації злочинних доходів законодавець покладає на банки.

Розглянуто підходи науковці щодо трактування сутності поняття «банківські ризики легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом». На основі узагальнення існуючих досліджень визначено, що складовими банківських ризиків ЛДОЗШ є ризик клієнта, ризик країни та ризик продукту/послуг. Описано зовнішні та внутрішні фактори виникнення ризиків ЛДОЗШ.

Розглянуто та охарактеризовано взаємозв'язки ризиків ЛДОЗШ з іншими типовими ризиками банку, зокрема з стратегічним, операційним, репутаційним, кредитним, ринковим, комплаєнс ризиками та ризиками країни та ліквідності.

Запропонована система управління банківськими ризиками ЛДОЗШ повинна ґрунтуватися на методах і принципах, прописаних в нормативних документах банку, органічно вписуватися в загальну стратегію банку з управління активами і пасивами, та включати наступні етапи: визначення цілей, принципів, завдань і ресурсів для управління ризиками ЛДОЗШ; розробка методики та оцінки ефективності управління ризиками ЛДОЗШ; ідентифікація ризику, збір інформації про ризик, аналіз ризику, індикативна оцінка ризику, вибір методу управління, оцінка ризику, результати оцінки, прийняття рішень, контроль за виконанням прийнятих рішень. Розглянуто та охарактеризовано принципи управління, існуючі стратегії управління, методи оцінки та методи управління ризиками ЛДОЗШ.

Виділено та проаналізовано зовнішні чинники, що провокують виникнення банківських ризиків ЛДОЗШ. За результатами проведеного аналізу можна говорити про неефективну роботу органів державної влади щодо реалізації внутрішньої

політики в країні, високий рівень корупції, тінізацію та офшоризацію національної економіки та інше. Здійснений аналіз, свідчить про зростаючі масштаби негативних наслідків впливу відмивання незаконно отриманих доходів для національної економіки. Відповідно, головним завданням на сьогодні є розробка дієвої політики детінізації економіки, в тому числі за участю банків, яка буде запобігати або мінімізувати зовнішні та внутрішні загрози.

Досліджено системи управління ризиками ЛДОЗШ в АТ КБ «Приватбанк». Вивчено основні завдання та перелік існуючих внутрішньонормативних документів у сфері ПЛД/ФТ. Організація ризик-менеджменту в АТ КБ «Приватбанк» базується на документі [37]. В організаційній структурі АТ КБ «Приватбанк» створено окремий спеціальний підрозділ з ПВК/ФТ, що очолює керівник, який підзвітний Наглядовій раді Банку. Кандидатура керівника підрозділу погоджується з НБУ. На постійній основі функціонує колегіальний орган – Комітет з питань комплаєнс та фінансової безпеки. Керівництво банку з метою дотримання комплаєнс-культури на всіх організаційних рівнях створює необхідну атмосферу *tone at the top*. Розроблена трьохрівнева організаційна структура в сфері ПВК/ФТ, яка розподіляє функції та обов'язки з питань ПВК/ФТ між трьома лініями захисту. АТ КБ «Приватбанк» має затверджену Антикорупційну програму [6] та Санкційну політику.

На основі аналізу існуючої банківської практики були окреслені проблеми, що виникають при реалізації ризик-орієнтованого підходу в банківських установах в цілях ПВК/ФТ у сфері контролю з боку керівництва, у сфері внутрішньої нормотворчості та ризик-менеджменту, в роботі служби внутрішнього контролю з метою ПВК/ФТ.

Отже, управління ризиками ЛДОЗШ є важливим завданням для будь-якого банку, оскільки є невід'ємною частиною реалізації стратегії, досягнення бізнес-цілей та умовою успішної реалізації політики детінізації національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Arnone M., Padoan P. Anti-Money Laundering by International Institutions: A Very Preliminary Assessment. Paper presented at the Conference ‘Corralling the economy of crime and money laundering: A challenge for banks and international institutions into the 21st century.
2. Chat Le Nguyen, Preventing the use of financial institutions for money laundering and the implications for financial privacy, *Journal of Money Laundering Control*, 2018. Vol. 21 Issue: 1, pp.47-58.
3. Corruption Perceptions Index Transparency International Ukraine (2019) [Electronic resource]. Available via: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2019/>
4. Interactive data access tool for the Worldwide Governance Indicators (WGI): [Electronic resource]. Available via: <http://info.worldbank.org/governance/WGI/#doc>
5. Алифанова Е. Н., Вовченко Н. Г., Воробьева И. Г. Развитие методических подходов до управления рисками финансовых институтов у сфери ПОД/ФТ. *Финансы и кредит*. 2014. №6. С. 31-40.
6. Антикорупційна програма Приват банку. URL: https://static.privatbank.ua/files/text_of_the_Anti_Corruption_Program.pdf
7. Байдукова Н. В. Актуальные вопросы, регулирующие рынок платежных услуг. *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2009. № 1.
8. Басс А. Б., Каратаев М. В. Основы управління ризиком залучення банку в процеси легалізації злочинних доходів. *Фінанси та кредит*. 2010. №26. С. 29-38.
9. Бойко А. О., Кузьменко О. В., Боженко В. В. Прогнозування соціально-економічного розвитку України з урахуванням впливу тіньових схем виведення капіталу. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: «Економіка, управління та адміністрування»*. 2018. № 4 (86). С. 8-14.

10. Бойко А. О., Левченко В. П., Доценко Т. В. Оцінювання збитків банків від їх залучення до процесу легалізації кримінальних доходів. *Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»*. 2018. № 35. Ч. 2. С. 22-27.

11. Бойко А.О., Кузьменко О.В. Система протидії легалізації кримінальних доходів у забезпеченні економічної безпеки національної економіки: дисертація ... д-ра екон. наук, спец.: 08.00.03; 08.00.08. Суми: 2019. 488 с.

12. Воробьева И. Г. Систематизация инструментов управления рисками финансовых институтов в сфере отмывания денег или финансирования терроризма и направления повышения их эффективности. *Финансовые исследования: электронный научный журнал*. 2013. С. 21.

13. Дзедзик І. Б. Місце ризиків у системі фінансового моніторингу операцій банківської установи. *Регіональна економіка*. 2008. №4. С. 109-114.

14. Дмитров С. О., Медвідь Т. А. Новітня компонента в системі банківських ризиків. *Науковопрактичний журнал Вісник Національного банку України*. 2010. №4 (170). С. 11-14.

15. Дмитров С. О., Меренкова О. В., Медвідь Т. А., Ващенко О. М. Оцінка та управління ризиком використання послуг для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму в комерційному банку : монографія / за заг. ред. О. М. Бережного. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. 114 с.

16. Дослідження тіньової економіки в Україні: майже чверть ВВП - або 846 млрд гривень - перебуває в тіні. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaye-v-tini>

17. Єгоричева С. Б. Організація фінансового моніторингу в банках : навч. посіб. Центр учбової літератури, 2014. 292 с.

18. Єпіфанов А. О., Васильєва Т. А., Козьменко С. М. Управління ризиками банків : монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських

операцій / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. 283 с.

19. Звіт Про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму в 2019 року. *Державна служба фінансового моніторингу України*. URL: <https://finmonitoring.in.ua/NRA2019.pdf>

20. Каратаев М. В. Ризик залучення банку в процесі легалізації злочинних доходів: сутність, класифікація і оцінка наслідків. *Фінанси та кредит*. 2009. № 31. С. 56.

21. Керівництво ФАТФ щодо застосування ризик-орієнтованого підходу для банківського сектору. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20160805/rek%201.pdf.

22. Ковалева С. Е. Виды рисков кредитных организаций в сфере противодействия легализации доходов, полученных преступным путем, и особенности управления ими в российской банковской практике. *Управление экономическими системами*. 9/2013. (57). URL: <http://www.uecs.ru/makroekonomika/item/2347-2013-09-16-08-05-52>.

23. Ковалева С. Е. Совершенствование управления рисками кредитных организаций в сфере противодействия легализации доходов, полученных преступным путем : диссертация ... к-та экон. наук : 08.00.10. Москва, 2013. 162 с. URL: <https://dspace.kpfu.ru/xmlui/bitstream/handle/net/152218/0-803782.pdf?sequence=-1>.

24. Корженівський Я. В. Національна система оцінки ризиків відмивання коштів: проблеми нормативно-правового удосконалення. *Наше право*. 2014. № 3. С. 67-73.

25. Краліч В. Р. Фінансовий моніторинг у забезпеченні функціонування системи економічної безпеки банківських установ в Україні: автореф. дис. канд. ек. наук : 21.04.02. Київ, 2010. 22 с.

26. Кузьменко О. В., Бойко А. О., Полюхович В. М. Розвиток методичних засад моделювання ризику банківської установи щодо використання її послуг для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму в ході інспектування. *Економіка та держава*. 2017. № 2. С. 46-55.

27. Лебедева М. Е., Вагизова В. И. Региональные банки – одна из важнейших составляющих банковской системы России. *Журнал правовых и экономических исследований*. 2013. № 2.

28. Леонова Н. Г., Романова А. А. Риск-ориентированный подход в сфере противодействия отмыванию преступных доходов и финансированию терроризма. *Электронное научное издание «Ученые заметки ТОГУ»*. 2017. С. 1-5.

29. Молова Л. А. Управление риском вовлечения банка в процессы легализации преступных доходов. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/upravlenie-riskom-vovlecheniya-banka-v-protsessy-legalizatsii-prestupnyh-dohodov-1/viewer>.

30. Мордань Є. Ю. Типові схеми участі фінансових посередників у легалізація доходів отриманих злочинним шляхом. *Стійкий розвиток національної економіки: актуальні проблеми та механізми забезпечення* : матеріали IV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Кривий Ріг ,27 квітня 2020 р.) Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2020. С. 72-75.

31. Мордань Є. Ю., Бухтіарова А. Г. Нелегальна взаємодія фінансових посередників: типові схеми. *Податково-інвестиційний механізм протидії тіньовому виведенню капіталу : монографія* / за заг. ред. докт. екон. наук, проф. І. М. Кобушка. Суми : Сумський державний університет, 2020. С. 121-136.

32. Мордань Є. Ю., Давиденко Ю.С. Сутність банківських ризиків легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом у аспекті детінізації економіки України. *Проблеми та перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України* : збірник матеріалів V Всеукр. наук.-практ. on-line конференції : (м. Суми, 19–20 листопада 2020 р.) ННІ БТ «УАБС» СумДУ. – Суми : СумДУ, 2020. С.51-54.

33. Мордань Є. Ю., Діденко К. В. Виникнення ризиків легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом у банківських установах. *Актуальні проблеми розвитку фінансової системи України в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів* : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Херсон, 22 червня 2020 р.) Херсон, 2020. С. 117-119.

34. Офіційний сайт АТ КБ «Приватбанк». URL: <https://privatbank.ua/compliance#gads-18109>.

35. Офіційний сайт Державної служба фінансового моніторингу. URL: <https://www.sdfm.gov.ua/>.

36. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>.

37. Політика у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Рішення Наглядової ради АТ КБ «Приватбанк» протокол № 53/20 від 29.09.2020. URL: https://static.privatbank.ua/files/Protiv_legalizac.pdf

38. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» № 5 від 15.04.2005 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-05>

39. Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення. *Наказ Міністерства фінансів України від 08.07.2016 № 584*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1047-16#Text>.

40. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу. *Постанова Правління НБУ від 19.05.2020 року № 65*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text>.

41. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах. Постанова Правління НБУ від 11.06.2018 № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text>.

42. Ревенков П. В., Дудка А. Б., Воронин А. Н., Каратаев М. В. Финансовый мониторинг: управление рисками отмывания денег в банках. М. : КНОРУС : ЦИПСИР, 2012. 140 с.

43. Річний звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2019 р. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/zviti-pro-dijalnist/555555555-2019-rik/richnij-zvit-derzhfinmonitoringu-za-2019-rik.html>
<https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/zvit2019ua.pdf>.

44. Річний звіт НБУ за 2019 рік. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2019.pdf?v=4.

45. Синявская Т. Г., Маленко В. И. Подходы к классификации рисков финансовых институтов в сфере отмывание денег или финансирование терроризма. Финансовые исследования: электронный научный журнал. 2012. №3. С. 51-59.

46. Тенденції тіньової економіки в Україні у січні-березні 2020 року. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.

47. Уткіна О. В. Проблема належного виявлення ступеня ризику відмивання незаконно отриманих доходів банківськими установами України. *Збірник наукових праць «Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики»*. 2017. №2 (23). С. 68-74.

48. Уткіна О. В. Характеристика управління банківським ризиком відмивання коштів/фінансування тероризму та напрями його вдосконалення. *Фінансовий простір*. 2019. №1.

49. Уткіна О.В. Система управління банківськими ризиками легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом : дис.. ... канд.. екон. Наук :08.00.08. Київ, 2019.

50. Худокормова М. І. Управління ризиками легалізації злочинних доходів як новітня вимога світової спільноти. *Актуальні проблеми економіки : наук. екон. журнал*. 2011. № 6. С. 226-232.

51. Шаманина Е. И. Противодействие легализации незаконных доходов в банковской системе Российской Федерации: опыт и пути развития : диссертация ... кандидата экономических наук : 08.00.10. Москва, 2014. 221 с. https://guu.ru/files/referate/2014/shamanina_e_dis.pdf .

ДОДАТОК А

**ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ
ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ**

Таблиця А.1 – Систематизація наукових поглядів щодо трактування категорії
«банківські ризики легалізації доходів одержаних злочинним шляхом»

Автор	Трактування поняття
С. О. Дмитров О. В. Меренкова Т. А. Медвідь О. М. Ващенко [15]	збірне поняття, що включає ризик проведення трансакцій, що мають сумнівний характер, і ризик порушення вимог відповідного законодавства
С. Є. Ковалева [23]	ризик використання кредитної організації з метою відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, внаслідок недосконалості її системи внутрішнього проти легалізаційного контролю, помилкових рішень керівництва і впливу зовнішніх чинників (злочинна діяльність клієнтів, недоліки правового регулювання та ін.)
П. Ревенкова О. Дудка О. Вороніна М. Каратаєва [42]	вірогідність понесення кредитною організацією втрат в результаті залучення у схемах надання правомірного вигляду володіння, користування або розпорядження грошовими коштами, отриманими в результаті скоєння злочину, через надання послуг клієнтам з непрозорою структурою власності і/або неясними джерелами походження капіталу
М. Худокормової [50]	наявний або потенційний ризик застосування до банку юридичних або регуляторних санкцій, отримання банком фінансових збитків або шкоди для репутації банку внаслідок його використання клієнтами або іншими зацікавленими особами з метою легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування терористичної діяльності
І. Воробйової [12]	ризиком фінансових інститутів у сфері відмивання грошей або фінансування тероризму слід розуміти «можливі збитки (фінансовий, матеріальний, репутаційний, іміджевий і т.п.) в результаті участі фінансових інститутів в операції, пов'язаній з відмиванням грошей або фінансуванням тероризму
С. Дмитров Т. Медвідь [14]	ймовірність проведення фінансових операцій, метою яких є маскування коштів нелегітимного походження, приховування злочинних цілей їх подальшого використання або ухилення від виконання відповідних вимог законодавства
В. Р. Краліч [25]	потенційною можливістю негативно впливати на капітал і надходження установи, використовуючи її послуги для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом
О. О. Глущенко І. Б. Семеген [12]	імовірністю виявлення чи не виявлення фінансової операції, яка потенційно може бути пов'язана з відмиванням злочинних доходів і, в

Автор	Трактування поняття
	перспективі, може негативно впливати на фінансове становище банківської установи
М. Каратаєв [20]	ризик залучення банку до процесів легалізації незаконних доходів являє собою вірогідність понесення кредитною організацією втрат внаслідок участі у схемах надання правомірного вигляду володіння, використання або розпорядження грошовими коштами, отриманими внаслідок здійснення правопорушення, шляхом надання послуг клієнтам з непрозорою структурою власності або непрозорими джерелами походження капіталу
О. В. Уткіна [49]	ризик свідомого або несвідомого залучення/використання банківських установ у схемах по відмиванню незаконно отриманих доходів, які зумовлюється факторами внутрішнього (неефективна внутрішньобанківська система управління ризиками, залучення працівників банку до процесів відмивання коштів, недосконалість інформаційних систем) та зовнішнього (прогалини в національному законодавстві, високий рівень тіньової економіки, кримінальна діяльність клієнтів, фінансова грамотність населення) середовищі, що не виключає, як наслідок, ймовірність отримання банками матеріальних, фінансових, репутаційних збитків.

Таблиця А.2 – Систематизація наукових підходів щодо трактування категорії «управління ризиками ЛДОЗШ»

Автор	Трактування поняття
С. Єгоричева	заходи, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з визначення, оцінки, моніторингу, контролю ризиків, що спрямовані на їх зменшення до прийняттого рівня [17]
Н. Леонова А. Романова	прийняття відповідних заходів боротьби з відмиванням злочинних доходів і фінансуванням тероризму, що сприяють зменшенню або зниженню ступеня виявленого ризику до нижчого або прийняттого рівня [28]
Я. Корженівський	застосування відповідних положень, політик, методів та засобів управління та контролю за ризиками для виконання поточних та стратегічних цілей [24]
О. В. Уткіна	скоординований комплекс управлінських заходів з організаційно-економічного, методологічного, аналітичного, нормативно-правового та фінансового забезпечення зі своєчасного виявлення (ідентифікації), вимірювання (оцінювання), постійного спостереження (моніторингу) та контролю за ризиковими подіями, пов'язаними із обслуговуванням клієнтів, які мають на меті здійснення протиправної діяльності, а також мінімізація негативних наслідків настання таких подій [49]

КЛАСИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ ОДЕРЖАНИХ ЗЛОУЧИННИМ ШЛЯХОМ В БАНКУ

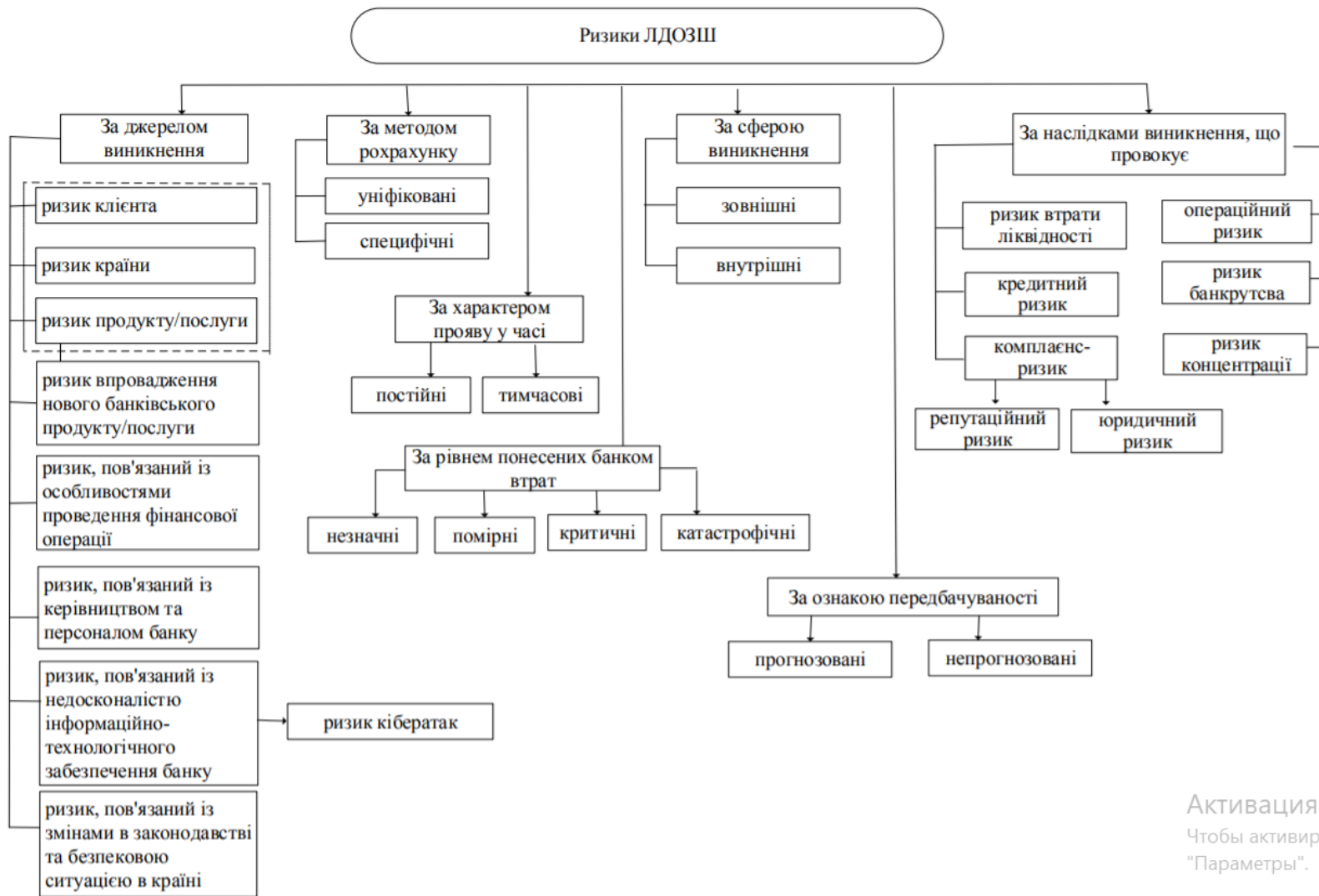

Рисунок Б.1 – Класифікація ризиків ЛДОЗШ в банку [49]

ДОДАТОК В
ПЕРЕЛІК ЗОН ПІДВИЩЕНОГО РИЗИКУ У СФЕРІ ЛДОЗШ В РОЗРІЗІ
ВИДІВ РИЗИКУ

Рисунок В.1 – Перелік зон підвищеного ризику у сфері ЛДОЗШ в розрізі видів ризику [49,21]

ДОДАТОК Г
НАСЛІДКИ РЕАЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ ЛДОЗШ

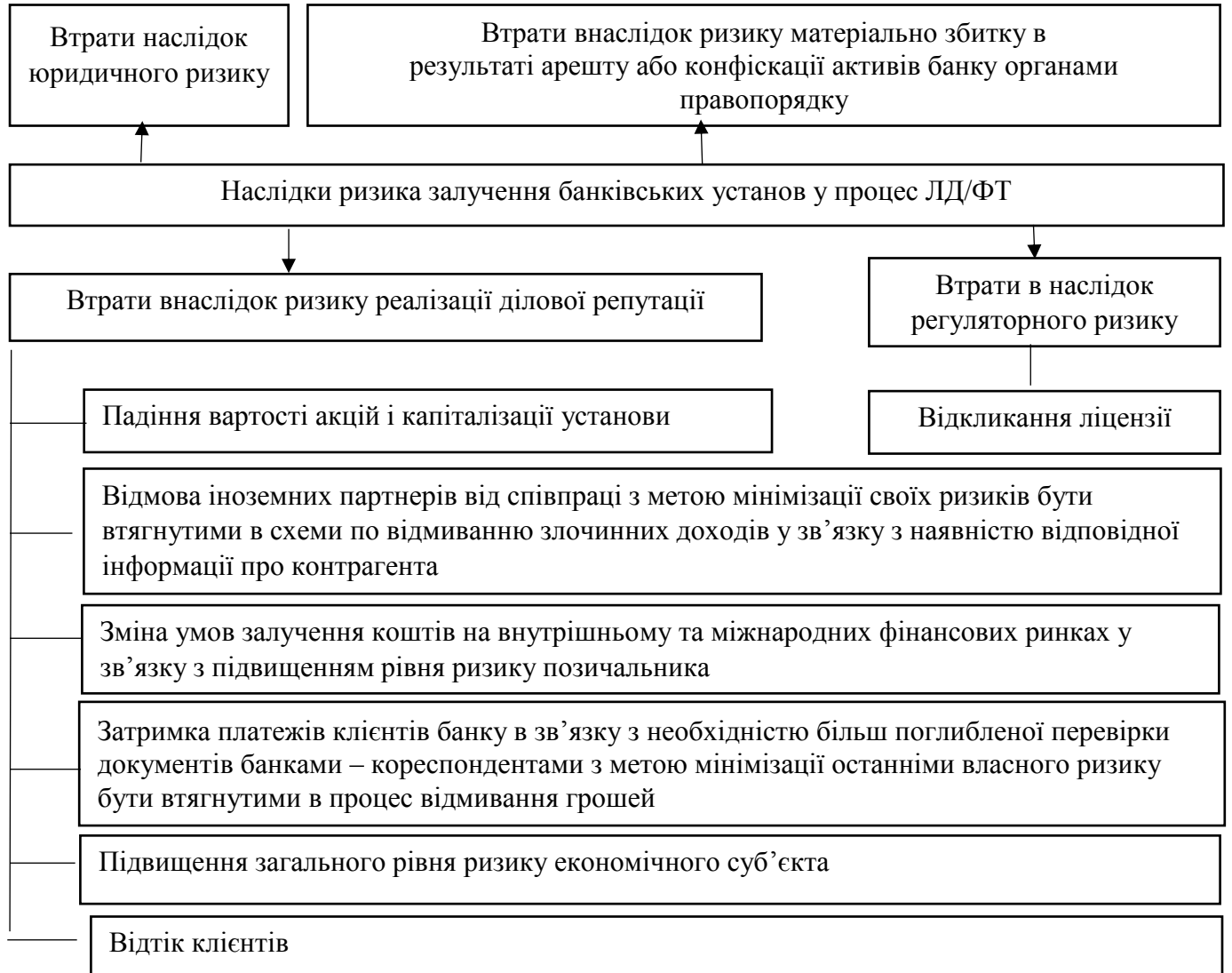

Рисунок Г.1 – Наслідки реалізації банківських ризиків ЛДОЗШ [51]

ДОДАТОК Д

СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ЛДОЗШ

Таблиця Д.1 – Стратегії управління ризиками ЛДОЗШ [8,15, 27, 49]

Стратегія	Сутність
Стратегія, толерантна до ризику	має місце у випадках, коли банк з метою поліпшення власних бізнес-показників свідомо приймає рішення про проведення операцій клієнта, при цьому маючи достатньо підстав вважати, що реальною метою їх проведення може бути легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, і (або) фінансування тероризму.
Стратегія помірною прийняття ризику	проявляється в ситуації, коли банк надає перевагу відмовляти клієнтам у проведенні високоризикових операцій в особливо великих розмірах, що дозволяє уникнути залучення в найбільш типові схеми відмивання злочинних капіталів.
Стратегія локалізації ризику	відображає прагнення банку до обмеження кількості і обсягів операцій клієнтів, які відносяться до підвищеного рівня ризику
Стратегія максимально можливого уникнення ризиків	Банк встановлює жорсткі вимоги до всіх клієнтів щодо максимально можливого обсягу даних, необхідних при встановленні ділових відносин з ними та безумовному використанні банком при виникненні відповідних підозр права на відмову в обслуговуванні клієнта
Стратегія лімітування ризиків	Банк встановлює відповідні нормативи або заходи у процесі розробки політики здійснення фінансового моніторингу (наприклад, при виявленні високоризикованих клієнтів, зумовлених проведенням операцій із готівкою, може бути прийняте рішення про його позачергову перевірку персоналом банку або про закриття рахунку)
Стратегія, пов'язана з купівлею страховки	Банк купує страховку на випадок, якщо в результаті здійснення «відмивання» коштів, отриманих злочинним шляхом, він понесе певні втрати (наприклад, застосування санкцій або втрата ділової репутації може стати причиною скорочення депозитних вкладів, і, як наслідок, призведе до зменшення прибутків

ДОДАТОК Е
СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ЛДОЗШ
У БАНКІВСЬКІЙ УСТАНОВІ

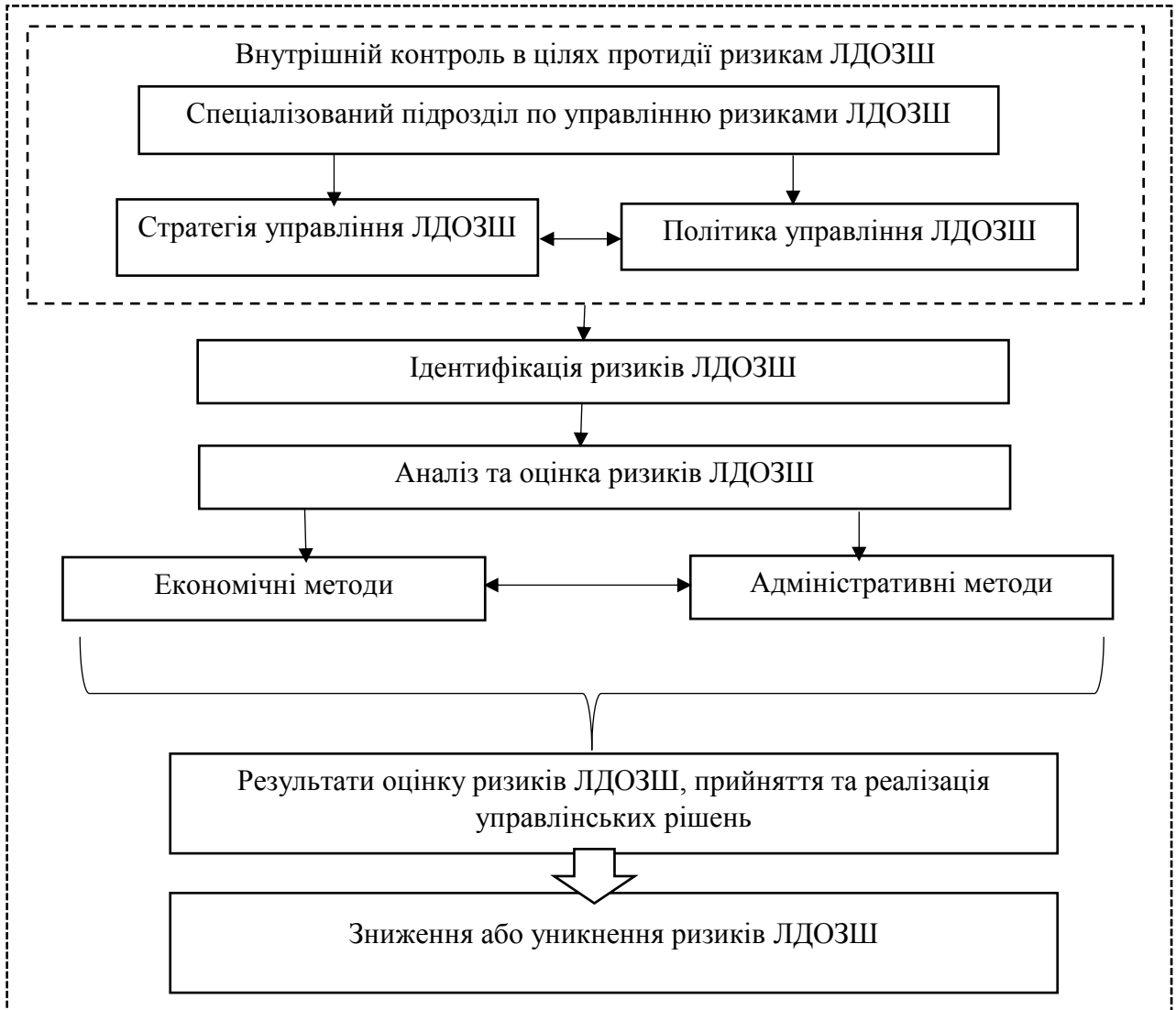

Рисунок Е.1 – Система управління ризиками ЛДОЗШ у банківській установі

ДОДАТОК Ж
ДИНАМІКА ГРОШОВИХ АГРЕГАТІВ ТА ПІДОЗРІЛИХ ОПЕРАЦІЙ

Таблиця Ж.1 – Динаміка грошових агрегатів України за період 2010-2020 років, млн грн. [36]

Період	МЗ ²						
	усього	М2					М3-М2
		усього	М1			М2-М1	
			усього	М0	М1-М0		
2010	597 872	596 841	289 894	182 990	106 904	306 947	1 031
2011	685 515	681 801	311 047	192 665	118 382	370 754	3 714
2012	773 199	771 126	323 225	203 245	119 980	447 901	2 072
2013	908 994	906 236	383 821	237 777	146 044	522 416	2 758
2014	956 728	955 349	435 475	282 947	152 528	519 874	1 379
2015	994 062	993 812	472 217	282 673	189 544	521 594	250
2016	1 102 700	1 102 391	529 928	314 392	215 536	572 463	309
2017	1 208 859	1 208 557	601 631	332 546	269 085	606 926	302
2018	1 277 635	1 273 772	671 285	363 629	307 656	602 487	3 864
2019	1 438 311	1 435 221	770 043	384 366	385 677	665 178	3 090
2020 (серпень)	1 674 878	1 672 122	908 804	470 420	438 385	763 318	2 756

Таблиця Ж.2 – Динаміка інформування про підозрілі фінансові операції банківськими та небанківськими установами за період 2013-2019 рр. [43]

Рік	Банківські установи	Небанківські установи
2013	954380	35957
2014	1260508	36816
2015	4312637	44480
2016	6260727	59049
2017	7940799	72701
2018	9871608	98184
2019	11327040	110334

ДОДАТОК К
ОРГАНІЗАЦІЯ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ У СФЕРІ ПВК/ФТ
У АТ КБ «ПРИВАТБАНК»

Основні завдання роботи банків у сфері ПВК/ФТ
<ul style="list-style-type: none"> – захист законних інтересів громадян, суспільства і держави від шкоди, заподіяної внаслідок злочинних діянь у сфері ПВК/ФТ; – докладання всіх зусиль для протидії будь-якого зв'язку з ВК/ФТ або шахрайством; – ретельне дотримання правил та інструкцій з питань ПВК/ФТ, розроблених з метою дотримання вимог законодавства України, захисту іміджу Банку, його репутації та збереження довіри клієнтів; – усвідомлення, що порушення законодавства, внутрішніх положень та процедур, у першу чергу у сфері ПВК/ФТ, не може виправдовуватись отриманням прибутку. Розробка та впровадження продуктів, функціонування бізнес-процесів здійснюється у суворій відповідності із локальним ПВК/ФТ законодавством; – розуміння невідворотності покарання за порушення вимог локального ПВК/ФТ законодавства; – вимірювання ефективності роботи Банку ступенем, з яким установа зменшує ризики та загрози використання її з метою ПВК/ФТ. Найбільш ефективним засобом для протидії ПВК/ФТ Банк вважає попередження цих дій.
Внутрішні документи, які регламентують вимоги банків у сфері ПВК/ФТ
<ul style="list-style-type: none"> – правилах фінансового моніторингу; – програмі ідентифікації, верифікації та вивчення клієнтів; – програмі управління комплаєнс-ризиком фінансового моніторингу; – програмі здійснення фінансового моніторингу за напрямками обслуговування клієнтів; – програмі здійснення фінансового моніторингу фінансових операцій з переказу коштів за допомогою платіжних систем; – програмі навчання та підвищення кваліфікації працівників; – Антикорупційна програма.

Рисунок К.1 – Основні пріоритетні завдання та внутрішні документи у сфері
ПВК/ФТ у АТ КБ «Приватбанк» [37]

ДОДАТОК Л

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

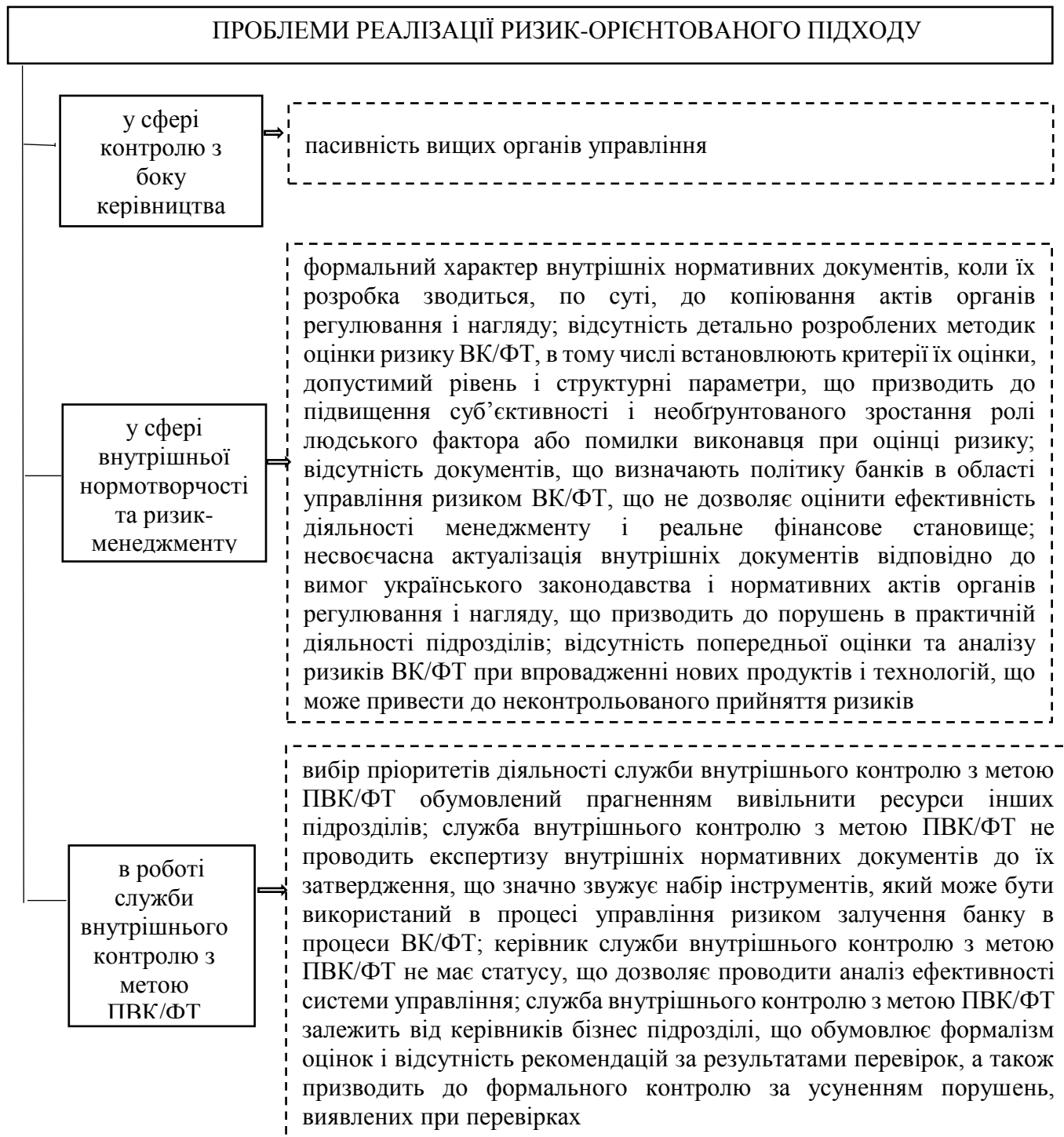
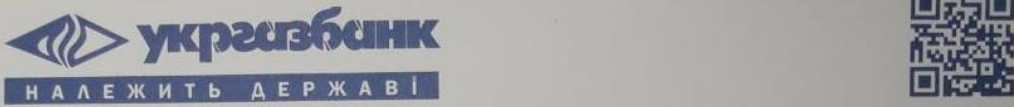

Рисунок Л.1 – Складнощі реалізації ризик-орієнтованого підходу при управлінні банківськими ризиками ЛДОЗШ

Додаток М

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Виконана студенткою 4-го курсу бакалавра спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» [REDACTED] конкурсна наукова робота зі спеціалізація «Банківська справа» на тему «Детінізація національної економіки на основі управління банківськими ризиками легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом» має практичну значущість. Запропоновані теоретико-методологічні засади система управління банківськими ризиками легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом будуть враховані АБ «УКРГАЗБАНК» при розробці стратегії управління такими ризиками з метою їх своєчасного виявлення та мінімізації до прийняттого рівня, оскільки реалізація таких ризиків створює серйозну загрозу для економічної безпеки країни, а потрапляння в банк коштів, що мають незаконне походження, негативно впливає на його стійкість та стабільність, підвищує ймовірність виникнення ряду інших ризиків притаманних банківській діяльності, які згодом проявляються у вигляді фінансових втрат.

Начальник відділення [REDACTED]
[REDACTED] дирекції
АБ «УКРГАЗБАНК» [REDACTED]

<p>Належить державі 94,94% акцій належить державі в особі Міністерства фінансів України</p>	<p>22 роки досвіду на фінансовому ринку України з 1993 року</p>
<p>Банк-агент ЄБРР за програмами фінансування</p>	<p>Банк-агент ФГВФО один з 19 банків-агентів, обраних ФГВФО на 2015-2016 роки</p>

Контакт-центр: 0-800-309-000

Оригінал довідки у пакеті документів

Додаток Н

СТАТТЯ

Шифр «Ризик легалізації»

Негативна тенденція щодо зростання частки тіньового ринку актуалізує питання щодо виявлення операцій з легалізація доходів, отриманих незаконним шляхом. Переважна більшість таких операцій здійснюється за участю банків, тому створення ефективної системи щодо виявлення та попередження фактів легалізації злочинних доходів законодавець покладає на банки. Стаття присвячена дослідженню економічної сутності поняття «банківські ризики легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом». На основі узагальнення існуючих досліджень визначено, що складовими банківських ризиків ЛДОЗШ є ризик клієнта, ризик країни та ризик продукту/послуг. У статті систематизовано фактори, що провокують виникнення ризиків ЛДОЗШ з поділом їх на зовнішні та внутрішні. Досліджено взаємозв'язок ризиків ЛДОЗШ із типовими ризиками банку. Описано теоретичні засади запропонованої системи управління банківськими ризиками ЛДОЗШ, яка повинна бути прописана в нормативних документах банку, органічно вписуватися в загальну стратегію банку з управління активами і пасивами. У статті наведено етапи реалізації системи управління, описано принципи, існуючі стратегії, методи оцінки та методи управління ризиками ЛДОЗШ в банківській установі.

Ключові слова: банк, банківські ризики, ризики легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, ризик-орієнтований підхід, система управління ризиками легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Keywords: bank, banking risks, risks of money laundering, risk-oriented approach, risk management system of money laundering.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку нашої країни відбувається трансформація економіки, що призводить до змін, в тому числі і негативних – збільшується кількість грошей кримінального походження. Перед власниками незаконно отриманих коштів постає питання як провести їх легалізацію, і основним гравцем в цій схемі стає банк. Банківські установи виступають в ролі своєрідних посередників між власниками тимчасово вільних коштів та тими, хто їх потребує, тому вірогідність залучення банків в кримінальні схеми є високою [33]. Необхідність забезпечення стабільного функціонування національної економіки та банківської системи, недостатня теоретична та практична опрацьованість питань управління ризиками, що виникають в діяльності банківської установи в сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, а також наявність маловивчених та дискусійних питань обумовлюють актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення сутності банківських ризиків легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом (далі – ЛДОЗШ), джерел їх виникнення та управління ризиками здійснювали такі науковці як І. Воробйова [12], А. О. Бойко [5], С. О. Дмитров [4], С. Є. Ковалева [23], О. В. Кузьменко [26], Т. Медвідь [14], Є. Ю. Мордань [33], П. Ревенкова [42], М. Худокормової [50], В. Р. Краліч [25], І. Б. Семенген [7], М. Каратаєв [20], О. В. Уткіна [49] та інші. Незважаючи на наявність численних публікацій присвячених дослідженню особливостей функціонування вітчизняних банківських установ у сфері протидії відмиванню злочинних доходів приділяється мало уваги. Зокрема, дискусійними залишаються питання щодо джерел та наслідків реалізації ризиків ЛДОЗШ в банківських установах, потребує вдосконалення понятійний апарат та інструментарій управління ризиками, що виникають в діяльності банківських установ в сфері протидії ЛДОЗШ.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад побудови та реалізації системи управління банківськими ризиками легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом на сучасному етапі розвитку економіки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш значущими суб'єктами первинного фінансового моніторингу, в чиї обов'язки входить виявлення операцій по легалізації злочинних доходів і повідомлення про них в Державну службу фінансового моніторингу України, є банки. Це універсальна категорія фінансових установ, яка здійснює практично всі види фінансових операцій. Більшість схем легалізації доходів пов'язані саме з банками. Тому основну роботу з організації системи виявлення та попередження фактів легалізації злочинних доходів законодавець покладає на банки [22].

Для більш повного аналізу основних теоретичних положень розглянемо підходи науковці щодо трактування сутність поняття ризиків ЛДОЗШ у банках (табл. 1). Враховуючи особливість та природу виникнення ризиків ЛДОЗШ в банках будемо вважати такі поняття як ризик залучення банку до процесів відмивання грошей та ризик використання банків у процесах відмивання грошей синонімічними. Також, терміни «відмивання» і «легалізація» можуть вживатися як взаємозамінні поняття.

Таблиця 1. Систематизація наукових поглядів щодо трактування категорії «банківські ризики легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом»

Автор	Трактування поняття
С. О. Дмитров О. В. Меренкова та інші	збірне поняття, що включає ризик проведення трансакцій, що мають сумнівний характер, і ризик порушення вимог відповідного законодавства [4]
С. Є. Ковалева	ризик використання кредитної організації з метою відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, внаслідок недосконалості її системи внутрішнього проти легалізаційного контролю, помилкових рішень керівництва і впливу зовнішніх чинників (злочинна діяльність клієнтів, недоліки правового регулювання та ін.) [23]
П. Ревенкова О. Дудка	вірогідність понесення кредитною організацією втрат в результаті залучення у схемах надання правомірного вигляду володіння, користування або

Автор	Трактування поняття
О. Вороніна М. Каратаєва	розпорядження грошовими коштами, отриманими в результаті скоєння злочину, через надання послуг клієнтам з непрозорою структурою власності і/або неясними джерелами походження капіталу [42]
М.Худокормової	наявний або потенційний ризик застосування до банку юридичних або регуляторних санкцій, отримання банком фінансових збитків або шкоди для репутації банку внаслідок його використання клієнтами або іншими зацікавленими особами з метою легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування терористичної діяльності [50]
І. Воробійової	ризиком фінансових інститутів у сфері відмивання грошей або фінансування тероризму слід розуміти «можливі збитки (фінансовий, матеріальний, репутаційний, іміджевий і т.п.) в результаті участі фінансових інститутів в операції, пов'язаній з відмиванням грошей або фінансуванням тероризму [12]
С. Дмитров Т. Медвідь	ймовірність проведення фінансових операцій, метою яких є маскування коштів нелегітимного походження, приховування злочинних цілей їх подальшого використання або ухилення від виконання відповідних вимог законодавства [14]
В. Р. Краліч	потенційною можливістю негативно впливати на капітал і надходження установи, використовуючи її послуги для ЛДОЗШ [25]
О. О. Глущенко І. Б. Семенен	імовірністю виявлення чи не виявлення фінансової операції, яка потенційно може бути пов'язана з відмиванням злочинних доходів і, в перспективі, може негативно впливати на фінансове становище банківської установи [7]
М. Каратаєв	ризик залучення банку до процесів легалізації незаконних доходів являє собою вірогідність понесення кредитною організацією втрат внаслідок участі у схемах надання правомірного вигляду володіння, використання або розпорядження грошовими коштами, отриманими внаслідок здійснення правопорушення, шляхом надання послуг клієнтам з непрозорою структурою власності або непрозорими джерелами походження капіталу [20]
О. В. Уткіна	ризик свідомого або несвідомого залучення/використання банківських установ у схемах по відмиванню незаконно отриманих доходів, які зумовлюється факторами внутрішнього (неефективна внутрішньобанківська система управління ризиками, залучення працівників банку до процесів відмивання коштів, недосконалість інформаційних систем) та зовнішнього (прогалини в національному законодавстві, високий рівень тіньової економіки, кримінальна діяльність клієнтів, фінансова грамотність населення) середовищі, що не виключає, як наслідок, ймовірність отримання банками матеріальних, фінансових, репутаційних збитків [49]

С. О. Дмитров, О. В. Меренкова та інші [4] вважають досліджуване поняття «збірним» явищем, і розглядають можливість виникнення ризиків ЛДОЗШ через проведення сумнівних трансакцій або через порушення вимог чинного законодавства. Вважаємо, наведений перелік визначених факторів, що провокують реалізацію досліджуваних ризиків є недостатнім для опису даного явища.

Такі автори, як П. Ревенкова, О. Дудка, О. Вороніна та М. Каратаєва [42] джерелом походження ризиків легалізації визначають банківську діяльність в цілому, вказуючи, що рівень ризиків варіюється в залежності від видів діяльності та окремих

операцій клієнтів. Однак, варто відмітити, що такий чинник, як банківські послуги і продукти, сам по собі не впливає на ризики легалізації, а можуть впливати на його рівень тільки в сукупності з чинником «клієнти» або «внутрішнє середовище». Правильною є думка авторів щодо розгляду даного поняття з позиції отримання збитків, про те вони не розглядають причини, що провокують банки бути залученими в злочинні схеми з відмивання грошей.

С. Є. Ковалева [23] концентрує свою увагу на причинах виникнення ризиків легалізації доходів у банку і не говорить про причинно-наслідкові зв'язки під час реалізації даних видів ризиків. Натомість, І. Воробйова [12] та В. Р. Краліч [25] роблять акцент на потенційних збитках, які несе фінансова установа через участь в операціях щодо відмивання грошей.

С. Дмитров та Т. Медвідь [4] вивчають ризики в контексті використання саме послуг банку для протиправних дій, а О. О. Глущенко та І. Б. Семенген [7] характеризують ризик лише з позиції виявлення підозрілих операцій. Проте, на ризики використання банківської установи з метою відмивання грошей впливає рівень привабливості не лише конкретно обраної фінансової установи, але й особливості зовнішнього середовища.

Отже, більшість науковців ризики ЛДОЗШ розглядають фрагментарно, концентруючи увагу лише на окремих його аспектах, або на причинах їх виникнення, або на наслідках їх реалізації, що дуже звужує розуміння сутності даного поняття.

На наш погляд, О. В. Уткіна [49] найбільш вдало сформувала поняття ризиків ЛДОЗШ у банку, акцентуючи увагу на причинах виникнення ризиків, характеру їх прояву та основних недоліках системи фінансового моніторингу. Саме це поняття буде використане нами в ході дослідження.

Для побудови ефективної системи управління, необхідно дослідити об'єкт управління, конкретизуючи складові ризиків ЛДОЗШ. Залежно від джерел виникнення банківські ризики ЛДОЗШ поділяються на ризик клієнта, ризик країни та ризик продукту/послуг [12, 25, 45, 42, 28].

Ризик клієнта пов'язаний із понесенням фінансових втрат банку у разі встановлення ділових відносин із клієнтом без належної перевірки його документів, структури власності клієнта, ділової, професійної чи особистої діяльності.

Ризик країни – це ризик пов'язаний із співпрацею банків з клієнтами, які проживають або зареєстровані як юридична особа на території держави, що має економічні, соціальні, правові чи політичні передумови щодо високої ймовірності реалізації ризику відмивання коштів.

Ризик продукту/послуг – це ризик, який притаманний деяким банківським продуктам або послугам, що нести в собі загрозу використання їх з метою відмивання коштів; ризик впровадження нового банківського продукту/послуги; ризик, пов'язаний із керівництвом та персоналом банку; ризик, пов'язаний із недосконалістю інформаційно-технологічного забезпечення банку; ризик, пов'язаний із змінами в законодавстві та безпековою ситуацією в країні [49].

Для формування ефективної системи управляти ризиками ЛДОЗШ необхідно дослідити фактори, що провокують виникнення таких ризиків у банку. Найбільш розповсюджена класифікація факторів за сферою виникнення ризиків ЛДОЗШ, за якою їх поділяють на фактори внутрішнього та зовнішнього середовища (табл. 2).

Таблиця 2. Характеристика зовнішніх та внутрішніх факторів виникнення ризиків ЛДОЗШ [1, 12, 13, 14, 45, 11, 49]

Зовнішні фактори	Внутрішні фактори
Соціально-економічні: рівень тіньової економіки; рівень корупції; кримінальна діяльність; ризик інфляцій; недовіра населення до фінансової системи країни - ризик, пов'язаний з рівнем фінансової грамотності населення.	Організаційні: ризики, пов'язані із кадровою політикою; управлінські ризики; структура власності та власники банку; недостатній контроль вищого керівництва.
	Фінансові: ризик втрати платоспроможності; ризик зниження фінансової стійкості; погіршення фінансового стану клієнтів або партнерів.
Географічні: заборона на економічні відносини з іноземними державами; держави з етнічними і політичними конфліктами; країни з активним сепаратистським рухом; країни, які підтримують тероризм.	Інформаційні: ризик втрати конфіденційної інформації; ризики, пов'язані із недостовірною інформацією; ризики, пов'язані із нестачею інформації.
	Технологічні: рівень автоматизації діяльності банку; використання новітніх, інформаційних технологій для проведення фінансових операцій; недосконалість систем безпеки установ.

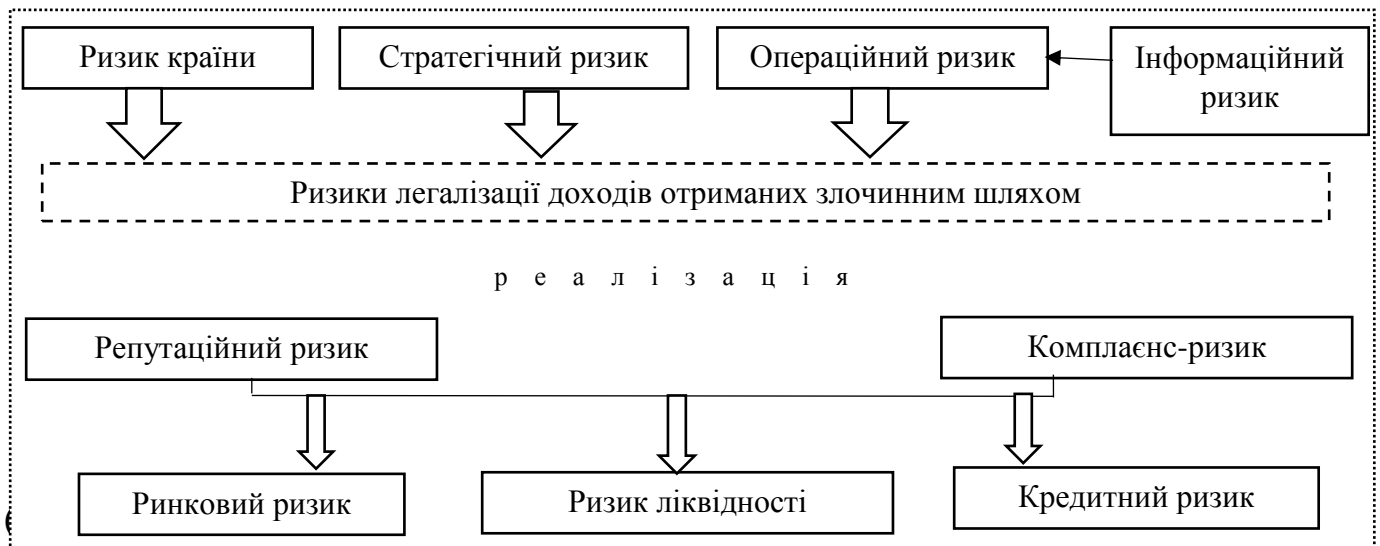
Зовнішні фактори ризику не залежать від діяльності конкретної банківської установи, вони обумовлені змінами в соціально-економічній, політичній та фінансовій сферах. Відповідно, банку складно на них впливати та практично неможливо контролювати. У результаті зовнішні ризики повністю перекладаються на кредитну установу, що веде до втрати нею частини активів.

Внутрішні фактори ризику виникають в середовищі функціонування самої банківської установи, виникнення яких обумовлені перш за все недосконалою внутрішньобанківською системою фінансового моніторингу. Такі фактори ризику підлягають контролю і впливу з боку керівництва банку, як результат повинні бути зведені до нуля.

Переважає більшість науковців характеризують появу ризиків ЛДОЗШ як взаємозв'язок з іншими типовими ризиками банку (рис. 1.).

Ризик країни виникає у випадках, коли клієнт банку зареєстрований в одній з держав, щодо яких застосовуються міжнародні санкції, спеціальні економічні заходи і які не беруть участі в міжнародному співробітництві у сфері протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму (далі – ПВК/ФТ).

Стратегічний ризик може проявитися у разі прийняття керівництвом банку рішення про інтенсивність нарощування клієнтської бази без проведення належних перевірочних процедур щодо репутації компанії і її засновників, відповідно існує висока ймовірність прийняття на обслуговування клієнтів, які мають намір використовувати розрахункові рахунки в цілях ЛДОЗШ.

можуть спричинити прийняття в кредитну організацію на обслуговування клієнтів, які здійснюють протиправну діяльність або проводять підозрілі операції через банк.

Згідно законодавства комплаєнс-ризик це «імовірність виникнення збитків/санкцій, додаткових втрат або недоотримання запланованих доходів або втрати репутації внаслідок невиконання банком вимог законодавства, нормативно-правових актів, ринкових стандартів, правил добросовісної конкуренції, правил корпоративної етики, виникнення конфлікту інтересів, а також внутрішньобанківських документів банку» [41]. Джерелами комплаєнс-ризиків можуть стати встановлені факти порушень у функціонуванні внутрішньої системи антилегалізаційного контролю в банках, які спричинили відмивання злочинних доходів. Публікація такої інформації на офіційному сайті регулятора, в свою чергу, призведе до виникнення ризику втрати ділової репутації. Фінансові інститути та інвестори можуть розцінити факт таких публікацій як інформацію про серйозні порушення і недоліки системи внутрішнього антилегалізаційного контролю, що, в свою чергу, призведе до збільшення вартості запозичень на ринку позичкового капіталу (кредитний ризик). Масовий відтік вкладників і корпоративних клієнтів, які перебувають на розрахунково-касовому обслуговуванні, а також негайне пред'явлення кредитором миттєвого виконання банком своїх зобов'язань неминуче вплинуть на стан ліквідності кредитної організації [7].

Отже, важливою складовою усіх банківських ризиків є категорія «наслідки». Проникнення в банківську систему коштів, що мають незаконне походження, становить серйозну загрозу її стійкості і стабільності, оскільки різко підвищує ймовірність виникнення ряду інших ризиків притаманних банківській діяльності, які згодом проявляються у вигляді фінансових втрат, а саме:

- втрати внаслідок ризику матеріально збитку в результаті арешту або конфіскації активів банку органами правопорядку;
- відкликання ліцензії;
- падіння вартості акцій і капіталізації установи;

- відмова іноземних партнерів від співпраці з метою мінімізації своїх ризиків бути втягнутими в схеми по відмиванню злочинних доходів у зв'язку з наявністю відповідної інформації про контрагента;
- зміна умов залучення коштів на внутрішньому та міжнародних фінансових ринках у зв'язку з підвищенням рівня ризику позичальника;
- затримка платежів клієнтів банку в зв'язку з необхідністю більш поглибленої перевірки документів банками – кореспондентами з метою мінімізації останніми власного ризику бути втягнутими в процес відмивання грошей;
- відтік клієнтів та інші [30].

На підставі викладеного можна зробити висновок про те, що діяльність комерційного банку в сфері протидії ЛДОЗШ, схильна до сукупності взаємопов'язаних ризиків, для мінімізації яких банки повинні виробити комплекс заходів, спрямованих на усунення джерел таких ризиків для кожного ризик-фактора окремо. Управління такими ризиками в банку необхідно здійснювати комплексно, в першу чергу, побудувавши єдину систему їх управління, яка буде базуватися одночасно на основі міжнародних стандартів і вимог українського законодавства та відображати сучасні особливості та об'єктивні зміни зовнішнього середовища функціонування банку.

Перш ніж розглядати систему управління банківськими ризиками ЛДОЗШ, варто уточнити сутність категорії «управління ризиками ЛДОЗШ». Наявні трактування в економічній літературі даного поняття представлені в таблиці 3.

Таблиця 3. Систематизація наукових підходів щодо трактування категорії «управління ризиками ЛДОЗШ»

Автор	Трактування поняття
С. Єгоричева	заходи, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з визначення, оцінки, моніторингу, контролю ризиків, що спрямовані на їх зменшення до прийняттого рівня [17]
Н. Леонова А. Романова	прийняття відповідних заходів боротьби з відмиванням злочинних доходів і фінансуванням тероризму, що сприяють зменшенню або зниженню ступеня виявленого ризику до нижчого або прийняттого рівня [28]
Я. Корженівський	застосування відповідних положень, політик, методів та засобів управління та контролю за ризиками для виконання поточних та стратегічних цілей [24]
О. В. Уткіна	скоординований комплекс управлінських заходів з організаційно-економічного, методологічного, аналітичного, нормативно-правового та фінансового забезпечення зі своєчасного виявлення (ідентифікації), вимірювання (оцінювання), постійного спостереження (моніторингу) та контролю за ризиковими подіями, пов'язаними із обслуговуванням клієнтів, які мають на меті здійснення протиправної діяльності, а також мінімізація негативних наслідків настання таких подій [49]

Узагальнивши розглянуті визначення, під управлінням банківськими ризиками ЛДОЗШ будемо розуміти сукупність аналітичних, організаційно-економічних, фінансових та інших заходів, спрямованих на своєчасне виявлення, аналіз, оцінку, попередження та контроль ризиків, що виникають при наданні послуг клієнтам,

діяльність і операції яких відносяться до категорії сумнівних, а також на мінімізацію можливих негативних наслідків ризику відмивання коштів для банківської установи [51].

Зокрема до заходів мінімізації можуть належати: запит додаткових документів, їх аналіз, відмова від укладення договору банківського рахунку (вкладу), відмова у виконанні розпорядження клієнта про здійснення операції та ін. У загальних рисах управління ризиками ЛДОЗШ полягає в прийнятті відповідних заходів протидії відмиванню коштів для зниження або зменшення оціненого ступеня ризику до нижчого або прийняттого рівня.

Управління ризиками ЛДОЗШ у банку повинне базуватися на принципах представлених в таблиці 4.

Таблиця 4. Принципи управління ризиками ЛДОЗШ у банку [49]

Принцип	Сутність
Адаптованість	обрані підходи з управління ризиком легалізації повинні відповідати рівню ризику зовнішнього та внутрішнього середовища
Оперативність та інформованість	полягає у швидкому реагуванні, своєчасній підготовці та поданні інформації Спеціально уповноваженому органу про підозрілі фінансові операції
Безперервність та комплексність	безперервний процес прийняття рішень, що здійснюється на всіх рівнях управління за рахунок взаємодії всіх підрозділів банку
Конфіденційність	полягає у збереженні конфіденційності відомостей про внутрішні документи банку, розроблені в цілях ПВК/ФТ; документи, рахунки та вклади клієнтів
Обачність	полягає у дотриманні умов належної ідентифікації, верифікації клієнта (принцип „знай свого клієнта”)
Динамічність	наявність та аналіз накопиченого досвіду у сфері ПВК/ФТ повинен використовуватись для навчання та постійного вдосконалення процесу управління ризиком легалізації

Оцінці та управлінню ризиками відмивання злочинних доходів в останні роки приділяється велика увага з боку міжнародних організацій, зокрема Financial Action Task Force on Money Laundering (далі – FATF). З метою зміцнення і захисту цілісності фінансової системи в лютому 2012 були затверджені оновлені 40 рекомендацій FATF, які є компіляцією 40 + 9 рекомендацій FATF (в попередній редакції 2003 року).

Одним з ключових напрямків ПВК/ФТ, позначених в новій редакції Рекомендацій FATF, є оцінка ризиків, пов'язаних з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму та поширення зброї масового знищення, і реалізація ризик-орієнтованого підходу, який впроваджується в практику національних антилегалізаційних систем і дозволяє компетентним органам і кредитно-фінансовим установам застосовувати такі заходи запобігання або обмеження ВК/ФТ, які будуть сумірні з оціненим ризиком. Це дозволяє розподіляти ресурси найбільш ефективним чином і знизити витрати на здійснення фінансового моніторингу в цілях ПВК/ФТ. Принцип розподілу ресурсів ґрунтується на тому, щоб спрямовувати ресурси з

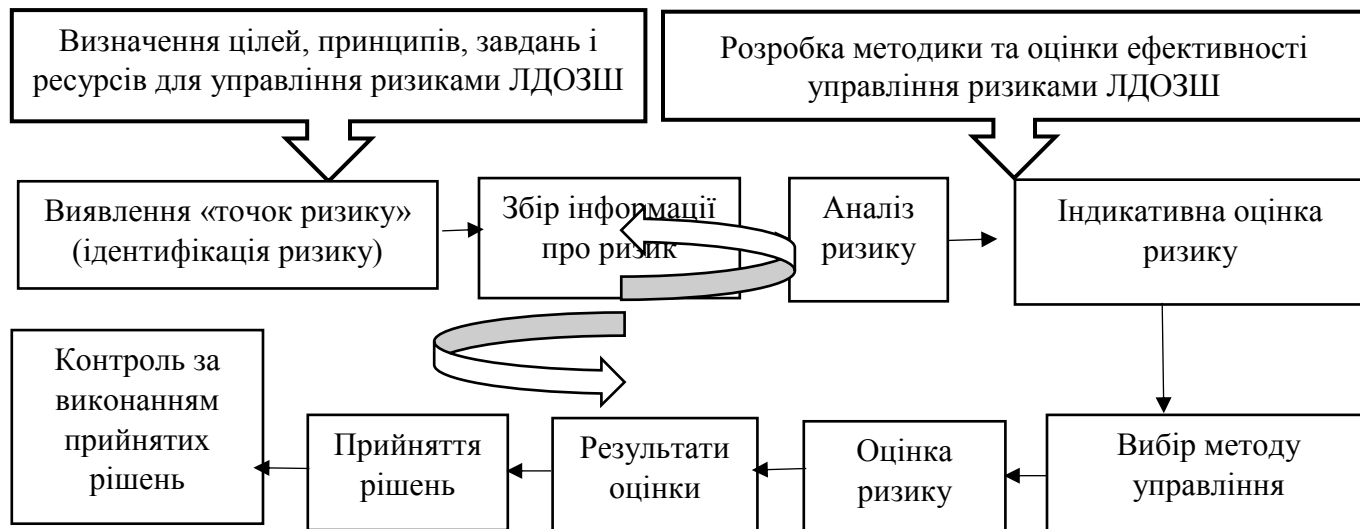

урахуванням пріоритетів щодо концентрації основних зусиль на найбільш важливі ризики [13].

Відповідно до Положення НБУ [40] банківська установа повинна розробити програму управління ризиком ЛДОЗШ, яка повинна містити методику виявлення та оцінки ризику; порядок присвоєння та терміни перегляду рівня ризику; порядок обліку і фіксування результатів оцінки рівня ризику.

При цьому єдиної затвердженої методики оцінки ризиків ЛДОЗШ для кредитних організацій немає. Кожен банк розробляє її самостійно на основі законодавчих актів, нормативних документів Державної служби фінансового моніторингу України, Національного банку України, рекомендацій FATF, і з урахуванням власних особливостей діяльності, що створює для банку певні труднощі в здійсненні даного напрямку роботи.

Етапи управління ризиками ЛДОЗШ в банківській установі представлений на рисунку 3.

Рис. 3. Етапи управління банківськими ризиками ЛДОЗШ [51]

Розглянемо кожен елемент більш детально. Відповідальність за організацію системи внутрішнього контролю з метою ПВК/ФТ та системи управління ризиком залучення банку в зазначені процеси лежить на керівнику банку. Запорукою ефективного функціонування такої системи є незалежність даного напрямку від інших напрямків діяльності банку [29]. Керівництво банку визначає цілі, принципи, завдання і ресурси для управління ризиками ЛДОЗШ.

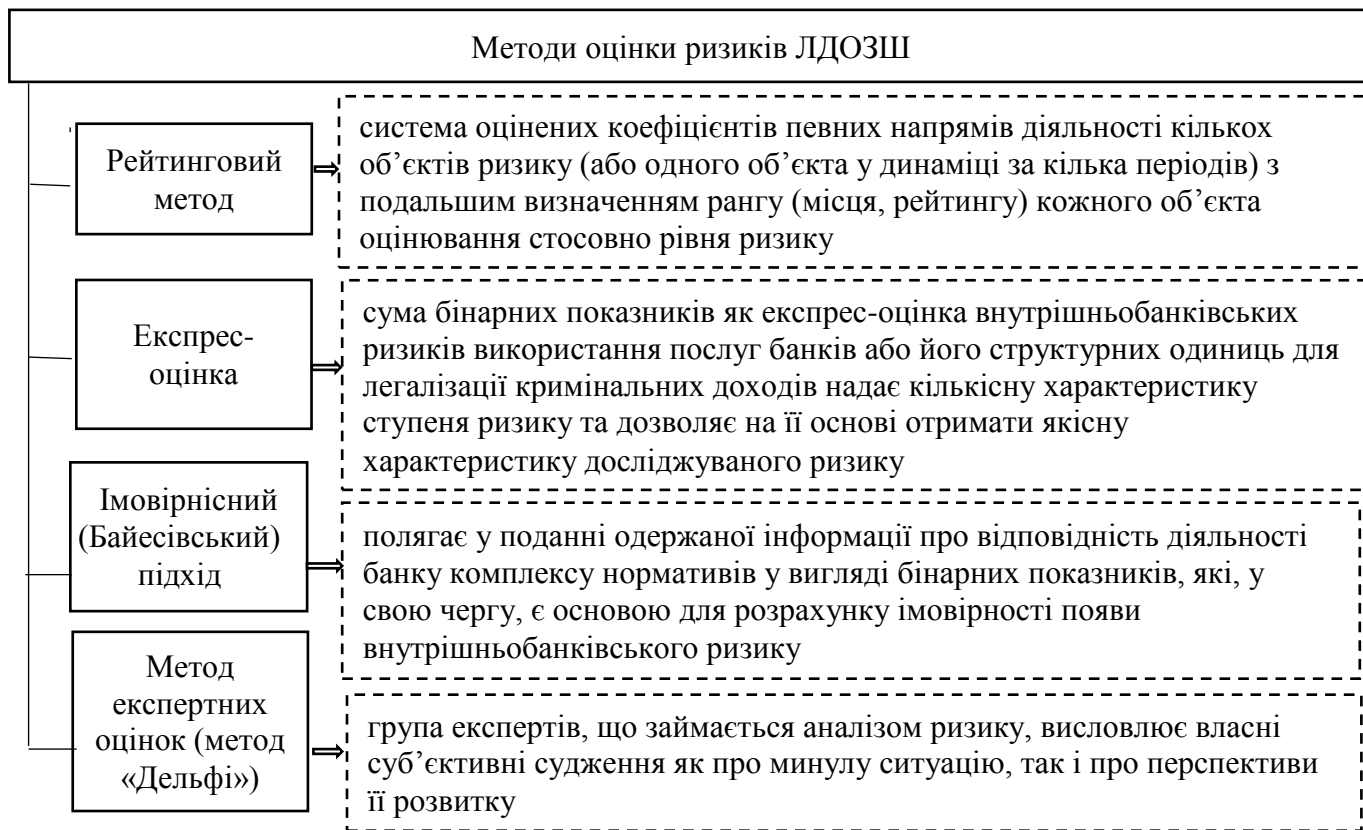
Підрозділом внутрішнього контролю розробляється стратегія управління ризиком залучення банку в процеси легалізації злочинних доходів, яка включає набір правил, на основі яких приймаються рішення і способи вибору варіанта цих рішень. Ризикові стратегії банку охарактеризовані в таблиці 5.

Таблиця 5. Стратегії управління ризиками ЛДОЗШ [8, 27, 4, 49]

Стратегія	Сутність
Стратегія, толерантна до ризику	має місце у випадках, коли банк з метою поліпшення власних бізнес-показників свідомо приймає рішення про проведення операцій клієнта, при цьому маючи достатньо підстав вважати, що реальною метою їх проведення може бути легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, і (або) фінансування тероризму.
Стратегія помірною прийняття ризику	проявляється в ситуації, коли банк надає перевагу відмовляти клієнтам у проведенні високоризикових операцій в особливо великих розмірах, що дозволяє уникнути залучення в найбільш типові схеми відмивання злочинних капіталів.
Стратегія локалізації ризику	відображає прагнення банку до обмеження кількості і обсягів операцій клієнтів, які відносяться до підвищеного рівня ризику
Стратегія максимально можливого уникнення ризиків	Банк встановлює жорсткі вимоги до всіх клієнтів щодо максимально можливого обсягу даних, необхідних при встановленні ділових відносин з ними та безумовному використанні банком при виникненні відповідних підозр права на відмову в обслуговуванні клієнта
Стратегія лімітування ризиків	Банк встановлює відповідні нормативи або заходи у процесі розробки політики здійснення фінансового моніторингу (наприклад, при виявленні високоризикованих клієнтів, зумовлених проведенням операцій із готівкою, може бути прийняте рішення про його позачергову перевірку персоналом банку або про закриття рахунку)
Стратегія, пов'язана з купівлею страховки	Банк купує страховку на випадок, якщо в результаті здійснення «відмивання» коштів, отриманих злочинним шляхом, він понесе певні втрати (наприклад, застосування санкцій або втрата ділової репутації може стати причиною скорочення депозитних вкладів, і, як наслідок, призведе до зменшення прибутків

Політика банку з управління ризиками ЛДОЗШ повинна передбачати моніторинг відкритих ризикових позицій і управління негативними відхиленнями в траєкторії їх проходження. До таких механізмів відносяться методики оцінки зацікавленості банку у відносинах з клієнтом з урахуванням ризику залучення в зазначені процеси, а також політика банку по роботі з клієнтами, віднесених до групи високого ризику. Підхід, заснований на оцінці ризику, повинен враховувати, що загроза відмивання доходів різна в залежності від категорії клієнта, від використання ним банківських продуктів / послуг і способів їх надання.

На етапі оцінки ризику банк самостійно обирає найбільш прийнятний метод оцінки ризиків ЛДОЗШ, який відповідає розміру та ресурсній базі банку. Найвні методи оцінки ризиків ЛДОЗШ представлені на рисунку 4.

Рис. 4. Методи оцінки ризиків ЛДОЗШ [49, 4]

Результати, отримані в ході розрахунків параметрів ризику, в обов'язковому порядку повинні знайти відображення в конкретних діях підрозділів по роботі з клієнтами. Ризик проведення клієнтом підозрілих операцій повинен безпосередньо впливати на прийняття управлінських рішень при розробці стратегії подальшої співпраці з клієнтом і визначенні параметрів такої співпраці.

Всі дані, отримані в ході ідентифікації та вивчення клієнта, повинні бути занесені в електронну анкету, до якої співробітники матимуть постійний доступ в оперативному режимі, що свідчить про необхідність інформаційного забезпечення процесу управління ризиком залучення банку в процеси відмивання грошей.

Після завершення процедури оцінки ризику перед керівництвом банку стоїть питання щодо обрання ефективних адміністративних методів їх управління. У банківській практиці виділяють два основні методи:

– метод уникнення ризику, що полягає у відмові банком від встановлення договірних відносин і надання послуг «сумнівним» клієнтам, а також проведення операцій клієнтів, щодо яких є достатньо підстав вважати, що метою їх проведення є легалізація злочинних доходів. Рішення про відмову в прийнятті ризику може бути прийнято як на стадії розгляду заявки клієнта про прийом на обслуговування, так і на стадії, коли клієнт вже обслуговується в банку;

– метод трансферту (передачі) ризику. Банки не мають права відмовити клієнту в проведенні операції, тому в цілях мінімізації ризику може бути використаний метод трансферту (передачі) ризику, основу якого складає принцип інформування уповноваженого органу про всі операції, які формально містять критерії підозрілості, знімаючи з себе відповідальність за дії своїх клієнтів [7].

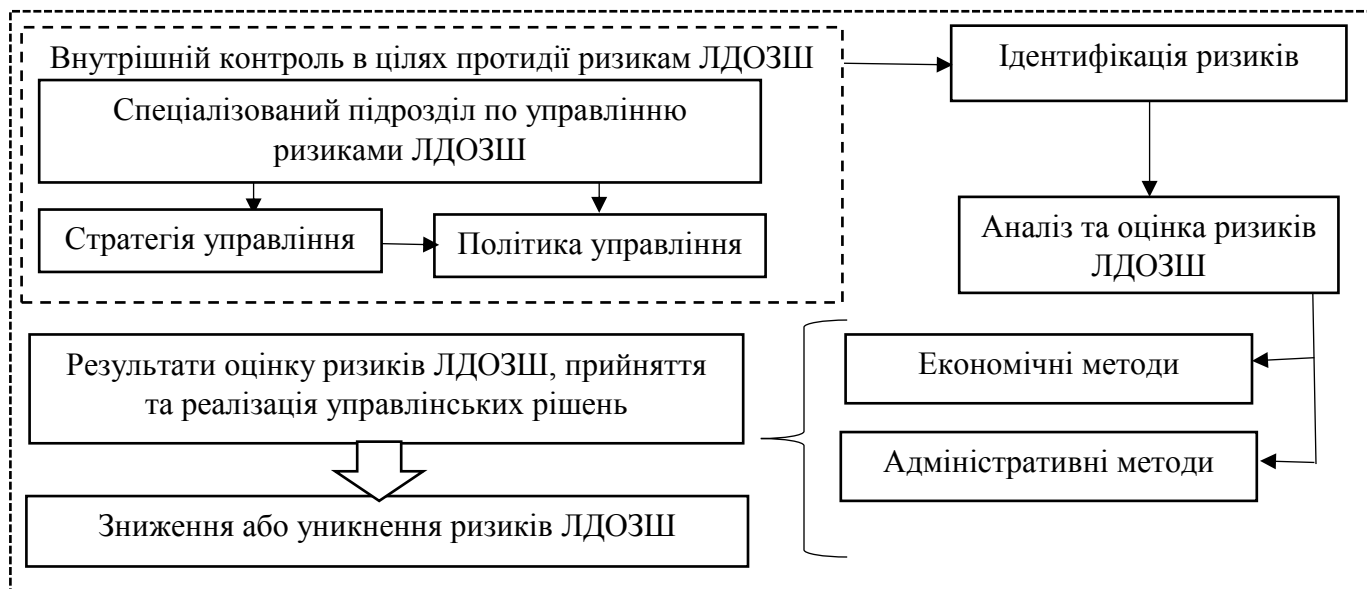
Окрім адміністративних методів також можуть використовуватися економічні, які передбачають розробку і реалізацію такої політики банку, основу якої складають механізми економічного впливу на рівень прийнятих ризиків і нейтралізація наслідків ризиків шляхом створення резервів. Економічні методи реалізуються через створення резервів для компенсації можливих збитків або через встановлення лімітів на параметри проведених операцій або обсяги прийнятих ризиків [51].

Також можна виділити окрему групу методів впливу на ризик банку, до яких відносяться навчання і підготовка персоналу банку і отримання державних гарантій. Вибір конкретних методів управління ризиками залежить від досвіду керівника та можливостей банку.

На останньому етапі процесу управління слід визначити набір параметрів, які могли б об'єктивно відобразити фактичну реалізацію підрозділами стратегії управління ризиками ЛДОЗШ і правил внутрішнього контролю з метою ПВК/ФТ . Такі дані можуть бути отримані на основі аналізу діяльності банку шляхом здійснення процедур внутрішнього контролю та проведення незалежного аудиту.

У цілому управління банківськими ризиками ЛДОЗШ є динамічним і безперервним процесом. Жодна програма не може виявити всі банківські операції, спрямовані на відмивання коштів. В даний час безперервно вигидають нові способи обходу банківських програм по виявленню незаконних операцій, і тільки добре налагоджена система по ПВК/ФТ в кредитних організаціях, яка повинна знаходитися в безперервному розвитку і враховувати всі особливості сучасного банківського бізнесу, здатна істотно мінімізувати ризики, пов'язані з ЛДОЗШ.

З урахуванням вищевикладеного, сформуємо систему управління банківськими ризиками ЛДОЗШ, яка представлена на рисунку 5. Ефективна реалізація розробленої системи з високою часткою ймовірності гарантує захист банку від ризику і дозволяє обмежити можливі фінансові наслідки прояву цих ризиків, сприяючи підвищенню стабільності та надійності комерційного банку, а також не допустити потрапляння злочинних доходів і засобів, призначених для підтримки тероризму, в фінансовий і інші сектори економіки, тим самим забезпечуючи економічну безпеку держави.

Рис. 5 – Система управління ризиками ЛДОЗШ у банківській установі

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Розглянуто підходи науковці щодо трактування сутності поняття ризиків ЛДОЗШ у банках та визначено, що більшість науковців ризику ЛДОЗШ розглядають фрагментарно, концентруючи увагу лише на окремих його аспектах, або на причинах їх виникнення, або на наслідках їх реалізації, що дуже звужує розуміння сутності даного поняття. У ході дослідження використовували визначення О. В. Уткіної [49], яка на наш погляд найбільш вдало сформувала поняття ризиків ЛДОЗШ у банку, акцентуючи увагу на причинах виникнення ризику, характеру їх прояву та основних недоліках системи фінансового моніторингу.

Деталізовано та охарактеризовано об'єкти управління у розрізі видів банківських ризиків ЛДОЗШ за джерелами їх походження, а саме ризик клієнта, ризик країни та ризик продукту/послуг.

Описано зовнішні (соціально-економічні, географічні) та внутрішні (організаційні, фінансові, інформаційні, технологічні) фактори виникнення ризиків ЛДОЗШ.

Розглянуто та охарактеризовано взаємозв'язки ризиків ЛДОЗШ з іншими типовими ризиками банку, зокрема з стратегічним, операційним, репутаційним, кредитним, ринковим, комплаєнс ризиками та ризиками країни та ліквідності.

Визначено, що управління банківськими ризиками ЛДОЗШ варто розглядати як сукупність аналітичних, організаційно-економічних і фінансових заходів, спрямованих на своєчасне виявлення, оцінку, попередження та контроль ризикових подій, що виникають у зв'язку з наданням послуг клієнтам з непрозорою структурою власності і (або) неясними джерелами походження капіталу, а також мінімізацію можливих негативних наслідків для банку.

Єдиної затвердженої методики оцінки ризиків ЛДОЗШ для банків немає. Кожен банк розробляє її самостійно на основі законодавчих актів, нормативних документів Державної служби фінансового моніторингу України, Національного банку України, рекомендацій FATF, і з урахуванням власних особливостей діяльності, що створює для банку певні труднощі в здійсненні даного напрямку роботи.

Запропонована система управління банківськими ризиками ЛДОЗШ повинна ґрунтуватися на методах і принципах, прописаних в нормативних документах банку, органічно вписуватися в загальну стратегію банку з управління активами і пасивами, та включати наступні етапи: визначення цілей, принципів, завдань і ресурсів для управління ризиками ЛДОЗШ; розробка методики та оцінки ефективності управління ризиками ЛДОЗШ; ідентифікація ризику, збір інформації про ризик, аналіз ризику, індикативна оцінка ризику, вибір методу управління, оцінка ризику, результати оцінки, прийняття рішень, контроль за виконанням прийнятих рішень.

Розглянуто та охарактеризовано принципи управління, існуючі стратегії управління, методи оцінки та методи управління ризиками ЛДОЗШ.

Дослідження виконане у рамках держбюджетної науково-дослідної роботи 0120U100473 «Формування інструментарію детінізації економіки України на основі каузального моделювання траєкторій взаємодії фінансових посередників».

Список літератури.

1. Алифанова Е. Н. Развитие методических подходов к управлению рисками финансовых институтов в сфере ПОД/ФТ. *Финансы и кредит*. 2014. №6. С. 31-40.
2. Байдукова Н. В. Актуальные вопросы, регулирующие рынок платежных услуг // *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2009. № 1.
3. Басс А. Б. Основы управления риском вовлечения банка в процессы легализации преступных доходов. *Финансы и кредит*. 2010. №26. С. 29-38.
4. Бережний О. М., Дмитров С. О., Меренкова О. В., Медвідь Т. А., Ващенко О. М. Оцінка та управління ризиком використання послуг для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму в комерційному банку : монографія / за заг. ред. О. М. Бережного. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. 114 с.
5. Бойко А. О., Леонов С. В., Боженко В. В., Лучко І. В. Роль та значення Національної системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом в сучасних умовах розвитку фінансового ринку України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 3 (15). С. 137-142.
6. Воробьева И. Г. Систематизация инструментов управления рисками финансовых институтов в сфере отмыывания денег или финансирования терроризма и направления повышения их эффективности. *Финансовые исследования: электронный научный журнал*. 2013. С. 21.
7. Глущенко О. О. Семеген І. Б. Антилегалізаційний фінансовий моніторинг: ризик-орієнтований підхід: монографія. / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Р. А. Слав'юка. Київ : УБС НБУ, 2014. 386 с.

8. Дзедзик І. Б. Місце ризиків у системі фінансового моніторингу операцій банківської установи. *Регіональна економіка*. 2008. №4. С. 109-114.
9. Дмитров С. О., Медвідь Т. А. Новітня компонента в системі банківських ризиків. *Науковопрактичний журнал Вісник Національного банку України*. 2010. №4 (170). С. 11-14.
10. Єгоричева С. Б. Організація фінансового моніторингу в банках навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 292 с.
11. Єпіфанов А. О., Васильєва Т. А., Козьменко С. М. Управління ризиками банків : монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / за ред. А. О. Єпіфанова, Т. А. Васильєвої. Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – 283 с.
12. Каратаев М. В. Риск вовлечения банка в процессы легализации преступных доходов: сущность, классификация и оценка последствий. *Финансы и кредит*. 2009. № 31. С. 56.
13. Керівництво ФАТФ щодо застосування ризик-орієнтованого підходу для банківського сектору URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20160805/rek%201.pdf.
14. Ковалева С. Е. Виды рисков кредитных организаций в сфере противодействия легализации доходов, полученных преступным путем, и особенности управления ими в российской банковской практике. *Управление экономическими системами*. 9/2013. URL: <http://www.uecs.ru/makroekonomika/item/2347-2013-09-16-08-05-52>.
15. Ковалева С. Е. Совершенствование управления рисками кредитных организаций в сфере противодействия легализации доходов, полученных преступным путем : дис. ... кандидата экономических наук : 08.00.10 / Ковалева Софья Евгеньевна, Москва, 2013, 162 с. URL: <https://dspace.kpfu.ru/xmlui/bitstream/handle/net/152218/0-803782.pdf?sequence=-1>.
16. Корженівський Я. В. Національна система оцінки ризиків відмивання коштів: проблеми нормативно-правового удосконалення. *Наше право*. 2014. № 3. С. 67-73.
17. Краліч В. Р. Фінансовий моніторинг у забезпеченні функціонування системи економічної безпеки банківських установ в Україні: автореф. дис. ... канд. ек. наук : спец. 21.04.02. Київ, 2010. 22 с.
18. Кузьменко О. В., Бойко А. О., Полюхович В. М. Розвиток методичних засад моделювання ризику банківської установи щодо використання її послуг для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму в ході інспектування. *Економіка та держава*. 2017. № 2. С. 46-55.
19. Лебедева М. Е., Вагизова В. И. Региональные банки – одна из важнейших составляющих банковской системы России. *Журнал правовых и экономических исследований*. 2013. № 2.

20. Леонова Н. Г. Романова А. А. Риск-ориентированный подход в сфере противодействия отмыванию преступных доходов и финансированию терроризма. *Электронное научное издание «Ученые заметки ТОГУ»*. 2017. С. 1-5.

21. Молова Л. А. Управление риском вовлечения банка в процессы легализации преступных доходов. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/upravlenie-riskom-vovlecheniya-banka-v-protsessy-legalizatsii-prestupnyh-dohodov-1/viewer>.

22. Мордань Є. Ю. Давиденко Ю.С. Сутність банківських ризиків легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом у аспекті детінізації економіки України. *Проблеми та перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України* : збірник матеріалів V Всеукр. наук.-практ. on-line конференції : (м. Суми, 19–20 листопада 2020 р.) ННІ БТ «УАБС» СумДУ. – Суми : СумДУ, 2020. С.51-54.

23. Мордань Є. Ю. Діденко К. В. Виникнення ризиків легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом у банківських установах. *Актуальні проблеми розвитку фінансової системи України в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів* : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Херсон, 22 червня 2020 р.) Херсон, 2020. С. 117-119.

24. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу / Постанова Правління НБУ від 19.05.2020 року № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text>.

25. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах / Постанова Правління НБУ від 11.06.2018 № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text>.

26. Ревенков П. В., Дудка А. Б., Воронин А. Н, Каратаев М. В. Финансовый мониторинг: управление рисками отмывания денег в банках. Москва : КНОРУС : ЦИПСИР, 2012. 140 с.

27. Синявская Т. Г. Маленко В. И. Подходы к классификации рисков финансовых институтов в сфере отмывание денег или финансирование терроризма. *Финансовые исследования: электронный научный журнал*. 2012. №3. С. 51-59.

28. Уткіна О.В. Система управління банківськими ризиками легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом : дис. ... к-та еконо. наук: 08.00.08. ДВНЗ «Університет банківської справи». Київ, 2019. 218 с.

29. Худокормова М. І. Управління ризиками легалізації злочинних доходів як новітня вимога світової спільноти *Актуальні проблеми економіки* 2011. № 6. С. 226-232.

30. Шаманина Е. И. Противодействие легализации незаконных доходов в банковской системе Российской Федерации: опыт и пути развития : дис ... к-та екон. наук : 08.00.10. Москва, 2014. 221 с. URL: https://guu.ru/files/referate/2014/shamanina_e_dis.pdf.